

Filozofická fakulta Ostravské univerzity v Ostravě

Ostravská univerzita

3212015584

**ROMSKÉ OBVVATELSTVO NA OSTRAVSKU
(1945-1975)**

Nina Pavolčiková

Univerzitní knihovna
Ostravské univerzity
PIR. č.: 3212015584
siglatura: U 4644 D

Ostrava 1999

Recenzovali: Prof. PhDr. Milan Myška, DrSc.

Filozofická fakulta Ostravské univerzity, Ostrava

Prof. PhDr. Ctibor Nečas, DrSc.

Filozofická fakulta Masarykovy univerzity, Brno

Studie vznikla na základě grantu Grantové agentury České republiky
č. 409/99/0390

Obsah

1. Úvod	5
1.1. Několik metodických poznámek k tématu	6
1.2. Charakteristika subetnických a sociálních skupin uselých romských obyvatel	8
1.3. Kočovní romské obyvatelstvo	18
1.4. Romové na Ostravsku do roku 1945	22
2. První vlny romských přistěhovalců	25
3. "Zrovnooprávnění" v režii komunistů	30
3.1. Vytváření komunistické koncepce řešení "romské otázky"	30
3.2. Migrace Romů na Ostravsko v padesátých letech	34
3.3. První skupiny olašských Romů na Ostravsku	49
4. Zákon o povinném usazení	55
4.1. Narůstání problémů	55
4.2. Přípravy k obratu v řešení "romské otázky"	59
4.3. Realizace zákona o povinné sedentarizaci	64
4.4. Důsledky zákona a soupisu trvale neusazených Romů	70
5. Krize a hledání nového východiška	81
5.1. Pokusy o organizovaný rozptyl Romů	93
5.2. Výzkum struktur a sociální ekologie romského ctníka Ostravy	99
5.3. Krize státní politiky vůči Romům	110
6. Pokus o nové řešení	118
6.1. Činnost Svazu Cikánů-Romů na Ostravsku	119
6.2. Ohlasy nové koncepce	122
7. Závěr	127
Poznámky	130
Zusammenfassung	138
Summary	140
Seznam pramenů a literatury	143
Vysvětlení zkratk	150
Přílohy	157

© Ostravská univerzita Ostrava, Filozofická fakulta, 1999

ISBN 80-7042-538-5

Přes snitný závěr aktivu se nezdá, že by názory romských aktivistů nalezly u představitelů KSČ či státních úředníků nějakou výraznější odezvu. Jejich zájem naslouchal hlasu těch, kterých se politika režimu vůči Romům dojíkala přímo, nebo zkušených pracovníků komisi, kteří měli každodenní zkušenost se stykem s romskými společenstvími a znali jejich potřeby a přání, byl minimální. V této souvislosti je zajímavá zmínka, obsažená v usnesení ÚV KSČ. O práci mezi cikánským obyvatelstvem v ČSR z roku 1958. Už v té době totiž začali někteří romští aktivisté šířit názor, že by se mělo upustit od označení „cikáni“, které má u nás hanlivý prizvuk, a zavést ve světě běžně užívaný termín Romové. Tento požadavek považovali členové ÚV KSČ za směšný a domnívali se, že by i nový termín zůstal hanlivý příděch. Při té příležitosti také neopomněli zdůraznit, že všechny názory na speciální školství, používání „cikánštiny“ jako vyučovacího či dokonce literárního jazyka, používání „cikánštiny“ jako vyučovacího či dokonce literárního jazyka, žádosti o povolení romských organizací apod. je nutno odmítnout, neboť odporují marxistické tezi, že „cikáni nejsou samostatnou národností skupinou“.¹¹⁵⁾

5. Krize a hledání nového východiska

Už v souvislosti se zákonem o povinné sedentarizaci se objevily úvahy o koncepci radikálnějšího řešení romské otázky, především o nutnosti likvidace slovenských osad a rozptýlení jejich obyvatel po celém území státu. Realizaci těchto úvah ovšem přerušily na počátku šedesátých let významné politické události a změny v oblasti státní správy, které odsouvaly všechny ostatní problémy na vedlejší kolej. V roce 1960 došlo k významným přeměnám komunistického režimu; orgány KSČ vyhlásily „dovšení socialistické výstavby státu“, parlament přijal novou tzv. socialistickou ústavu. Dne 9. 4. 1960 schválilo Národní shromáždění reformu územní organizace státu a změnu volebních zákonů. Územní Ostravského kraje bylo spolu s krajem Olomouc začleněno do nově vzniklého Severomoravského kraje, následkem integrace se snížil také počet okresů. Sledované teritorium tvořily napříště velké okresy Karviná, Ostrava, Frýdek-Místek, Opava, Nový Jičín; bývalý okres Krnov byl z převážné části začleněn do okresu Bruntál, na jehož úkor ztratili menší část svého území (město Horní Benešov s okolím) také okres Opava. Až na tuto výjimku nově vytvořené okresy respektovaly dosavadní větší hranice správních oblastí, takže vývoj v rámci původního rozsahu regionu, jak jsem jej vytyčila v úvodní části studie, je možno i dále bez větších problémů sledovat.¹¹⁶⁾ Za několik dnů po této úpravě schválilo Národní shromáždění také nový zákon o národních výborech, který posiloval jejich pravomoc na všech stupních. Zvětšil se rozsah působnosti obvodních národních výborů v Ostravě, napříště tu existovalo pouze osm obvodních NV, označovaných římskými číslicemi, v roce 1966 přibyl obvod IX - Jižní Město. V dalších letech pak probíhala integrace a vytváření síť-diskových obcí ve všech sledovaných okresech. V červenci 1960 byla přijata „socialistická“ ústava nové pojmenovaného státu - Československé socialistické republiky.

V oblasti řešení romské problematiky měly tyto změny celou řadu přímých i nepřímých vlivů. V rúsném prvním půlroku 1960 zájem o ni všeobecně poklesl, zánik starých správních struktur pak znamenal přerušeni činnosti většiny samostatných komisí „pro řešení cikánské otázky“. Koncem roku 1960 zjistil Severomoravský KNV v Ostravě, že bez přerušeni pracují romské komise pouze u ONV Karviná a Frýdek-Místek, v obvodu Ostrava I a při MNV Český Tešín. V ostatních nově zřízených okresech nepracovaly buď vůbec (Olomouc, Vsetín, Nový Jičín, městský obvod Ostrava) nebo o své činnosti nepodávaly pravidelné zprávy (Opava,

Petrov, Bruntaň). Sam KNV vytvořil subkomisi pro řešení romské otázky při školní a kulturní komisi (prve po volbách v létě 1960).

Změny v rozdělení krajů a v obvodech působnosti orgánů decizní sféry způsobovaly změny v evidenci romského obyvatelstva. Na Ostravsko přicházely ze Slovenska nové skupiny romských přistěhovalců i přechodných pracovníků, kteří nebyli v žádné obci byvalého kraje pojalý do soupisu. Při kontrole se naopak zjistilo, že v Ostravě se nenechávají asi padesát dospělých Romů, kteří zde byli do soupisu zapísáni. Obvodní národní výbor ve Vítkovicích se snažil zbavit nepohodlných „soupisových“ romských rodin z Truskové ulice tím, že je vykázal na Slovensko. Z Orlové se v březnu 1960 vystěhovalo 17 rodin, z Dolní Suché 54 osob, v Karvině 64 osob. V Novém Jičíně bylo na návrh okresního oddělení VJB vyňato ze soupisu 16 rodin. Podle mlnění KNV byly všechny tyto případy v rozporu se zákonem o sedentarizaci, neboť nebyly řešeny ve spolupráci s národními výbory. Ty se prostřednictvím KNV často přely o výklad zákona s úřady na Slovensku, jejich upozornění na nedodržování zásad zákona však nebyla příliš plátná. Na druhé straně však některé národní výbory ještě v roce 1960 udělovaly v rozporu se zákonem licence na kočovné živnosti. KNV ve svém přípisě z 8. 11. znovu upozorňoval, že důvodem k vynětí ze soupisu může být pouze omyl nebo nesprávné posuzování v době zápisu a musí být podloženo žádostí zapsaných osob. Úředníci se často nechávali oklamat zejména oláškými Romy, o jejichž schopnostech vyliýbat se majoritním zákonodárcí a klamat jeho reprezentanty jsem již hovořila. Nechýběly ani pokusy o řešení osobních či rodinných problémů prostřednictvím zákona - např. Štefan Stojka z Hlučína žádal o výjimku ze soupisu pro svého příbuzného Josefa, který žil podle něj stále ještě kočovně. Navrhoval, aby úřady vzaly v úvahu špatný zdravotní stav Josefa a umístily jej do nějakého zdravotního zařízení.¹¹⁷⁾

O úpadku snahy národních výborů řešit problémy romského obyvatelstva na počátku šedesátých let svědčí mimo jiné také nápadný úbytek prameného materiálu. Z městských částí Ostravy jsou k dispozici pouze zápisy „komise pro převýchovu osob cikanského původu“ Obvodního národního výboru Ostrava I (dříve střed), která převzala ze spisovny všechny materiály své předchůdkyně a vyvíjela činnost prakticky nepřetržitě. Z jejich zápisů a zpráv si můžeme učinit poměrně věrohodnou představu o vývoji situace v tomto období. Osmičlenná komise byla usávnena 15. 7. 1960, scházela se jednou za čtrnáct dní. Její velmi agjlní členkou byla Zdeňka Pačková, v té době již ve funkci ředitelky Zvláštní školy v Přívoze na Úprkové ulici. Dále v ní zasedali učitelé, ředitel druhé zvláštní školy v obvodu, zástupci veřejné bezpečnosti a svazu žen.

Na program jednání komise byl pravidelně zařazován přehled o evidenci a ubytování romského obyvatelstva v obvodu, prošťování žádosti o vnrčí ze soupisu, otázky školské, osvětové a kulturní práce mezi Romy apod. Podle jejich přehledů bylo v obvodu k 20. 12. 1960 celkem 890 Romů, z toho 384 v Přívoze a 506 ve středí města. Proti stavu v polovině září to znamenalo úbytek o 49 osob, 17 naopak přibýlo, tulo zmněnu však samotní členové komise označovali spíše za upřesnění evidence. V Přívoze se objevila nové zakoupená maungotka rodiny Balážovy, přetrvávaly problémy s řešením bytové otázky. V květnu 1961 konstatovala komise, že v obvodu se jeví nutná potřeba 11 bytových jednotek pro mladá romské rodiny, 29 rodin starších Romů byli v nevyhovujících podmínkách. Situace se zčásti vyřešila díky dobré spolupráci s bytovou komisí. V roce 1961 bylo celkem přiděleno 26 bytů, v roce 1962 dostalo nový byt dalších devět rodin. V té době byly konečně vystěhovány všechny rodiny z bytů na Dělnické ulici 24, které byly už tři roky učeny k demolici. ObNV ovšem nepřiděloval byly zcela automaticky - podmínkou získání nového ubytování bylo několik dokladů: potvrzení o zaplacení činže, o řádné docházce dětí do školy, o existm trestním rejstříku. Přidělené byly se vesměs nacházely v přizemí menších domů, komise dohlížela, aby se do jednoho bytu nestěhovalo více rodin.¹¹⁸⁾

Největší potíže nastaly komisi s oláškými rodinami Stojků a Laka-tošů; ve dvouupokojoვნém bytě na Škrupové ulici jich bydlelo 19, v jednopokojoვნém 10. Přesto, že už „vybydělí“ šestipokojoვნý byt, přidělil jim Obvodní národní výbor opět bytové jednotky ve středí města. Komise uváděla známé argumenty, svědčící o neschopnosti kočovných rodin přizpůsobit svůj způsob života novým podmínkám. Po nastěhování do moderních městských bytů neužívali plyn (hospodrně se ho bály), nestarali se o uhlí na zimu. Topili dřevem posbíraným na demolicích, které štípali na podlaže bytu. Odpadky házeli do klozetových mís. U bytů scházely klíčky, zcela neznámá byla pro obyvatele funkce klíče. Při pozdním návratu domů mlátili do dveří, rušili okolí, ostatní obyvatele odmítali s nimi bydlet v jednom domě. Členům komise vadily i „neuspořádané“ rodinné poměry tzv. nepřizpůsobivých Romů - časté konkubinaty a příbuzenské svatky, vysoký počet dětí. Poprvé se objevily úvahy o sterilizaci romských žen (ještě na konci padesátých let bylo několik „rekordních“ romských rodiček významenanó čestným mateřským odznakem!). V rodinných poměrech spatřovali členové komise příčiny krádeží a žebroty dětí. Mamě se však pokoušeli upozorňovat veřejnost, aby nerozdávvala almužny. Když se komise pokusila takovou výzvu zveřejnit v tisku, odpověděla jim redakce Nové svobody, že socialistická společnost se stará o své členy a žebrota je v ČSSR neznámý jev. Přislusníkům veřejně bezpečnosti bylo zakázáno

proti zebrajícím zadržoval, což samozřejmě mali Romové dobře věděli a smáli se jim do očí.¹¹⁹⁾

Záhy po ustavení komise začal školní rok 1960-1961 a členové věnovali zvýšenou pozornost školské otázce. Dne 16. září nebylo ještě 60 romských dětí zařazeno do školy, proto dostali členové komise za úkol navštívit jejich rodiče a přimět je k nápravě. Podle zprávy Zdeny Půckové z 18. 12. 1960 navštívovalo dvě zvláštní školy v obvodě celkem 87 romských dětí. Velkou rezervu viděla ředitelka zejména v organizaci volného času žáků. Uvedla, že např. v Šumperku tráví děti odpoledne v družině, v Ostravě chodí žebrot. Špatnou školní docházku vykazovali zejména starší žáci, kteří museli opatřovat mladší sourozence nebo příležitostně pracovat. Situace se příliš nezměnila ani v dalším školním roce. Z celkového počtu 232 dětí ve školním věku absolvovalo pravidelnou školní docházku pouze 180. Z nich 94 navštěvovalo základní školy, po 43 chodilo do obou zvláštních škol. Do prosince čínil průměrný počet zameškaných hodin na jednoho žáka 102, polovina z toho neomluvených. V odpoledních hodinách se snažily školy vyplnit volný čas školáckými tělesnými a kulturními aktivitami. Uspěšná organizátorka alespoň jednou týdně organizovala zábavní odpoledne s promítáním filmů, četbou, hrami. Uspěšná organizátorka v této době již zakázaných vyrovnávacích tříd pro romské děti Půcková si v šedesátých letech několikrát stěžovala na špatnou kázeň a absentsérství školáků, nezájem rodičů o jejich prospěch, nedostatečnou podporu ze strany městského národního výboru v Ostravě, který ani neustavil příslušnou komisi pro romské obyvatele.

Stálým problémem zůstával vztah mezi majoritním obyvatelstvem a Romy, zejména v Přívoze, kde se podle funkcionářů komise stále soustřeďovalo mnoho nepřizpůsobivých romských rodin. Obvodní NV se snažil řešit neustále rozbroje mezi nimi i pomocí občanských výborů, zápisy z jednání však svědčí o tom, že jejich zásahy konfliktu spíše vysušňovaly. Členové občanských výborů i dalších organizací (většinou utvářené výborů KSSČ, závodních organizací ROH apod.) projednávali většinou vysokou míru netolerance vůči romským spolubydlicím i spolupracovníkům, v lepším případě byli k problémům romského obyvatelstva zcela lhostejní. S neúspěchy se ve své snaze o působení mezi Romy setkávala také organizace Československého červeného kříže. V r. 1961 organizovala zdravotnický kurz pro romské ženy, dostavila se však pouze instruktorka.

Činnost „cikánské komise“ v obvodu Ostrava I zasáhla podstatně změna po volbách v roce 1964, kdy na besedě v agitačním středisku Atlantik vystoupilo několik romských účastníků s velmi ostrou kritikou práce učitelů, a to i členů komise. Podle Ondřeje Horvátha a jeho asi pětiadvaceti druhů „nemají učitelé cikánské děti rádi“ (útok směřoval

dokonce přímo na Z. Půckovou), nevzníhají jim dostatek pozornosti. Členy komise překvapilo velmi sebevědomé („držč“) vystupování Romů, kteří žádali pro své děti možnost zakládání samostatných kroužků, uvolnění tělocvičen, dožadovali se zásahů prokuratury apod. Zdeně Půckové se podařilo zorganizovat 10.3.1965 na zvláštní škole úspěšnou oslavu MDZ, již se zúčastnilo hodně romských matek. Vzápětí na to však na další besedu v hotelu Atlantik přišel jeden Rom a nedostavil se také pozvaný referent - hygienik. Podobně dopadl pokus o seznamovací večírek Sdružení rodičů a přátel zvláštní školy, při němž SRPŠ zorganizovalo manko 500 Kčs. O nepřítisí velkém úspěchu koncepcce zvláštních škol svědčila skutečnost, že ve školním roce 1964-1965 vykazovali někteří jejich žáci 800-1000 hodin absence. Situaci nezlepšily ani pohovory s rodiči, které zorganizovala školská a kulturní komise. V říjnu 1965 si pozvala deset rodičů, dostavili se dva. V listopadu se z třiceti pozvaných dostavilo deset, čtyři byli potrestáni pokutou, tři napomenutím. Vztahy romských rodičů ke škole ovšem stávají do poněkud jiného světa údajně závažněně zprávy. Měli totiž pádné argumenty, které potvrzovaly jejich názor, že pravidelná školní docházka neotevírá jejich dětem nadějnější vyhlídky do budoucna. Z 24 romských dětí, které ukončily školu 30. 6. 1965, nenašlo údajně ani jedno umístění a potulovaly se po městě.¹²⁰⁾

Kromě obvodu Ostrava I, kde pracovala komise pro řešení romské problematiky nepřetržitě od změny správního systému až do roku 1965, máme spore zprávy také z Vítkovic a z Mariánských Hor. Situace tam však vypadala jinak. V Mariánských Horách zaznamenala komise ještě před změnou obvodu celkem úspěšný závěr práce na přelomu let 1959-1960, a to i přesto, že ze tří členů a dvanácti aktivistů se zúčastnila její činnosti jen polovina. K 12. 2. 1960 tu bylo přiděleno romským rodinám celkem šest bytů, další byl sice obsazen neprávem, ale po udělení pokuty rozhodla komise, že její novému nájemníkovi ponechá. Před 1. májcem ustavila komise dvojice, které zajišťovaly návštěvami v bytech kontrolu evidence romských rodin a jarní úklid. Po volbách se však nepodařilo činnost komise vřbec obnovit a až do dubna 1966 nemáme o romské problematice z nového obvodu Ostrava II (M. Hory, Nová Ves, Hulváky) žádné zprávy.¹²¹⁾

Ve Vítkovicích (od roku 1960 spojených s Kunčicemi a částí Zábřehu) se od roku 1960 zřejmě také dělá doba nic nedělo. První zprávy o obnově činnosti komise pro řešení „cikánské otázky“ máme až z konce roku 1964. Je z nich zřejmé, že sumarizují výsledky za delší dobu, komise se asi scházela už od počátku roku, dřívější zápisy se však bohužel nedochovály. Ve dvou celkem stručných zprávách za rok 1964 a 1965, určených pro radu Obvodního národního výboru Ostravy III, se hovoří o osmi členech komise. Z první zprávy se dozvídáme, že v obvodu žilo

celkem 457 Romů, soustředěných v 88 rodinách. Proti roku 1959 se podstatně snížil počet osob pojatých do soupisu - ze 162 jich bylo postupně vyňato celkem 63, údajně proto, že se příznivě sblížili majoritě a trvanlivě se usadili. Komise měla politice s evidencí části romských obyvatel, např. v ubikaci na Chodské ulici bydlely čtyři rodiny místo jedné. ObNV se snažil zabránit většímu soustředění romských rodin v jednom místě a jejich stěhování do „domů v socialistické peči najemníků“. Snažil se také nekompromisně zasahovat proti neoprávněnému obsazování bytů (v letech 1964-1965 to bylo šest případů), z pořádku však přičítal pouze tři byty.

Zprávy z 10. 11. 1965 uvádí, že většina ekonomicky aktivních Romů se dostala do Vítkovic v rámci organizovaného náboru, vesměs neměli kvalifikaci, zaměstnání byli v obou největších hutních závodech - ve VZKG a NHKG. Nepřacovali většínou v provozech, spíše v závodní dopravě. Často byli zaměstnání také ve stavebních podnicích. Vyskytovali se mezi nimi dobří pracovníci, závodní sí však stěžovaly na značnou fluktuaci: velké části romských pracovníků. Ženy byly zaměstnány jen zřídka, většinou u technických služeb města. Komise se snažila zabránit stěhování rodin za těmi pracovníky, kterým dosud nebyl přidělen byt a byli ubytováni v dělnických domovech, nepřipouštěla jejich přistěhování do podnájmu. Od 1. 1. 1965 platil zákaz přijímání zaměstnanců z jiných okresů.

V obvodu bylo celkem 83 školou povinných dětí, které většinou navštěvovaly základní školu, často ji však končily v 6. či 7. třídě. Do zvláštních škol chodilo ve Vítkovicích a v Kunčických pouze 19 romských dětí (část však byla přeřazena do Zvláštní školy v Zábřehu). Ve 22 případech byla docházka starších dětí špatná - hřídaly mladší sourozence. Polé, co komise rozhodla o finančním postihu rodičů, se situace zčásti zlepšila. Podle obou zpráv měla komise špatné zkušenosti s péčí rodin o děti, se zdravotním stavem a podmínkami bydlení romských obyvatel. Také jejich tresná činnost byla poměrně vysoká, uvádějí se alkoholismus i prostituce, ty však byly záležitosti pouze menšího počtu rodin. V roce 1965 se vyskytlo celkem 21 případů tresné činnosti Romů, vesměs to bylo drobné výtržnictví v souvislosti s přechováváním politejně nehlášených osob. Jeden delikvent byl ve vazbě, pěti dalším hrozilo zatčení. Předčasně dospívající děti v několika případech kouřily a požívaly alkohol, pět dívek do patnácti let porodilo dítě, jeden patnáctiletý hoch se stal otcem. Deset dětí bylo pod nuceným dohledem, rodiče však odmítali jejich umístění v dětských domovech. Žádosti romských žen o interrupci byly výjimkou.

V roce 1965 projednávala komise další postup asimilace a hovořila také o rozplytu romských rodin, který chápana jako dlouhodobě perspektivní řešení. Zátním připravovala pro další léta zejména zlepšení evidence,

postih rodičů, kteří neposlali své děti do školy, pokoušela se zlepšit kulturní a osvětovou činnost mezi Romy. Nezapomněla však v této oblasti žádný úspěch - nepodařilo se uskutečnit plánovaný kurs pro negramotné ani kurs šití a vaření pro ženy, také o přednášky a besedy byl zájem minimální.¹²²⁾

V osmátních ostravských obvodech se v první polovině šedesátých let omezoval zájem o řešení romské problematiky na zprávy pro rady obvodních národních výborů. Ze Zábřehu máme kusé zprávy pouze ze závěrečných měsíců roku 1960, kdy se rada ObNV pokoušela ustavit komisi (pod názvem Sbor pro cikánskou otázku): podle zápisu z 21. 12. 1960 se to podařilo - celkem bylo jmenováno pět členů z řad majorit a dva Romové. O činnosti sboru se však žádné zprávy nedochovaly. V obvodu žilo v té době pouze jedenáct romských rodin o celkovém počtu 65 příslušníků - z toho jen šest přímo v Zábřehu. Tři rodiny žily na sídlišti Stalingrad a dvě v Hrabůvce. Živitelé rodin byli zaměstnání na stavbách, v železárnách a v technických službách, jejich ubytování bylo údajně vyhovující. Také tu byly značné rozdíly v úrovni a chování jednotlivých rodin - mezi vzornými pracovníky a otcí rodin jsou jmenováni zejména Michal Tokar z Hrabůvky, pracovník šantolány VZKG (člen KSČ, brigády socialistické práce, vyznamenaný příslušník Lidových milic), dále pak pracovník Urxových závodů Antonín Pokoš a Ant. Torá z Hrabůvky.¹²³⁾

Do roku 1959 patřila k nejagilnějšímu třináctiletému samostatná komise pro řešení romské problematiky ve Slezské Ostravě. Po realizaci správní reformy byla počátkem roku v obvodu rozšířením o Heřmanice a Michálkovicce ustavena znovu, neplnila však své poslání. Byla proto na konci roku opět zrušena a nakonec přičleněna jako subkomise pod komisi pro ochranu veřejného pořádku (KOVPP). Zprávy o její činnosti končí v roce 1963, pak se více než čtvrt roku nedělo nic. 15. 9. 1964 se KOVPP usnesla ustavit novou subkomisi, která vykazovala pravdivou činnost necelý rok. V létě 1965 se předseda Volný vymlouval na zaneprázdnění jinými úkoly, stěžoval si na špatnou spolupráci občanských výborů a osmátních komisí ObNV. Konkrétní úkoly plnil pouze bývalý předseda subkomise Šostík. Odpovědnost za řešení romské otázky přenesl ObNV opět na KOVPP, nově byla samostatná komise pro romskou problematiku ustavena až v březnu 1966.

V obvodu mělo v roce 1961 trvalý pobyt celkem 88 osob romského původu, do března 1962 vzrostl jejich počet na 210 (42 rodin). V roce 1965 bylo v obvodu evidováno 246 Romů, jen 49 z toho však trvale ubytovaných. V 55 rodinách vyrůstalo celkem 137 školou povinných dětí. V roce 1962 bylo Romům přiděleno pět nových bytů, otázka bydlení však zůstávala ožehavým problémem, neboť do bytových jednotek 1+1

se přistěhovali další členové početných rodin, většinou bez řádné evidence. V září 1964 žila např. v bytě Josefa Banny o výměře 32 m² bez elektrického osvětlení a základního hygienického vybavení 15 osob. Šim užívající bytu byl v té době ve vazbě. Podobnou situaci zaznamenala komise při kontrole v domku určeném k demolicí, obývaném Františkem Dankou. Ten dokonce zaslal stížnost na špatné sociální poměry romských rodin na prezidentskou kancelář. Situace v řešení romské problematiky byla ve Slezské Ostravě velmi podobná jako v ostatních obvodech, neustále se vracely tytéž problémy s evidencí, nedostatečnou péčí zavedou o romské zaměstnance, úrovni bydlení, školní docházkou, ngramatnosti apod.¹²⁴⁾

O nic lépe než v Ostravě nevypadala v první polovině šedesátých let situace ani v ostatních střediscích kraje. V poměrně rozsáhlé zprávě pro radu KNV z roku 1962 se konstatuje, že nové okresy vyvíjely po volbách komise pro péči o romské obyvatelstvo velmi pomalu a líně, někde se ustavily až v roce 1961, jinde vůbec. Ostatně ani subkomise při KNV nevykonávala svou činnost systematicky, téměř rok po volbách ještě nezaměnila žádné kladné výsledky. Od roku 1962 vznikl „romský aktiv“ při školské komisi Šm KNV, ten pak v dalších letech poměrně aktivně zasahoval do řešení školní docházky romských dětí, zpracovával plány na mimoškolní péči a spolupracoval při školní ngramatných branců. Konstatoval však neúspěch snah o likvidaci ngramatnosti dospělých Romů.

Většina okresních národních výborů se soustředovala na nárazové akce, nejčastěji šlo o přidělování bytů. Podářilo se likvidovat část marín-golek, přesto však ještě na počátku roku 1962 jich na území kraje zbyvalo 18 - na Ostravsku v nich stále ještě bydlela část rodin oláských Romů v okrese Opava a Nový Jičín. V celém Severomoravském kraji bylo v té době 285 romských rodin ubytováno v hygienicky a zdravotně nevyhovujícím prostředí. Přesto byla zdravotní situace romského obyvatelstva celkem příznivá - hlavně díky dalšímu rozšíření a zlepšení lékařské péče. Většina romských dětí prošla ve školních povinným očkováním, i když se často vyskytovaly potíže s opakovanou aplikací očkovacích sér. Zdravotníci vykonávali ve většině středisek ubytování romského obyvatelstva také návštěvy přímo v rodinách, nepodařilo se však dosud vybudovat důslednou a pravidelnou evidenci o preventivní zdravotní péči.¹²⁵⁾

Z okresů bývalého Ostravského kraje jsou z počátku šedesátých let k dispozici pouze sporadické a kusé zprávy o situaci Romů na Opavsku. Největší soustředění romských rodin zaznamenávají v Hlučíně (9 rodin) ve Vitkově (103 osob), v Budišově (54 osob) a ve vesnických střediscích na Vitkovsku. Prežívaly potíže s ubytováním početného rodu Stojků, z nichž např. Pavel s rodinou obýval stále ještě marín-golku na hršišti

v Komárově. Z další zprávy se dozvídáme podrobnosti o systému přípravy branců na vojenskou službu, jejíž součástí byla výuka mladých ngramatných Romů. Školení se organizovalo ve spolupráci s vojenskou správou individuálně i ve skupinách, většinou však bez viditelnějšího úspěchu. V dubnu 1962 se podářilo ustavit novou komisi pro řešení romské otázky při ONV Opava, jejím předsedou se stal inspektor pro kulturu Gajdušek, komise zřejmě pracovala také při MěstNV v Opavě.¹²⁶⁾

Na základě různých celostátních akcí zpracoval Šm KNV v průběhu let 1962-1963 několik obsáhlejších zpráv o romském obyvatelstvu kraje. První pochází z 26.3.1962, zachycuje přehled a některé charakteristiky „kočujících cikánů“. Vychází ze soupisu a evidence v tzv. K-kartách, které zachycovaly také „světské“ kočovníky. Na druhé straně v něm nejsou zachyceny osoby, které změnily od data soupisu bez ohlášení místo pobytu. Poměrně vysoká čísla naznačují, že do karet byli zapisováni i ti Romové, kteří byli při soupisu v roce 1959 zařazeni jako polo kočovní (ať už na Ostravsku nebo na Slovensku), na druhé straně ovšem byli z této statistiky postupně vyrážováni všichni ti, jimž se podářilo dosáhnout vycití ze soupisu. Celkem bylo do K-karet v kraji zapsáno na počátku šedesátých let 2323 osob, z toho 1149 dětí do 15 let a 1174 dospělých; nejvíce jich bylo v Ostravě (341 osob) a v okrese Karviná (217 dětí, 220 dospělých). Je tedy zřejmé, že v roce 1962 stále ještě podléhalo v kraji více než dva tisíce Romů předpisům, které stanovil zákon o zákazu kočování ngramatného žijící: bez svolení úřadů se nesměli volně pohybovat, měnit bydliště, jejich způsob života podléhal zvláštnímu dohledu (vímě ovšem, že tato opatření byla uplatňována velmi nedůsledně).¹²⁷⁾ Podle zprávy došlo od roku 1959 ke značnému přílivu Romů ze Slovenska, jejich zařazení podle původních hledisek soupisu je ovšem velmi problematické. Většina nových imigrantů se nehlásí k pobytu a evidenci osob na kartách. K je, proto vedena neúčelně a nepřesně. Také závody trpí značnou fluktuací pracovníků, jejich náboroví pracovníci stále lákají ze slovenských okresů na Ostravsko i ty Romy, kteří tam byli pojati do soupisu a nesmí podle zákona opustit své bydliště samovolně. Např. Ingstlav Vitkov přijal slovenské romské pracovníky, kteří žádali byty a úlevy pro své rodiny. Teprve po zásahu VB s nimi byl rozváznán pracovní poměr a museli se vrátit do místa soupisu.

Podle těžce zprávy vzrostla na počátku šedesátých let do nebezpečných rozměrů třesná činnost oláských skupin. Rodinné klany Lakošů, Stojků, Biháňů a Danišů byly v té době rozptýleny do řady středisek kraje, část z nich žila také v Brně. V kraji k nim příslušelo celkem 82 dospělých osob. Z nich bylo v roce 1962 dvaatřicet ve výkonu trestu, dalších třináct policie stíhala. Většina obvinění se týkala drobnějších kaperních a bytových krádeží, jichž se opět dopouštěly hlavně těhotné ženy,

společající na to, že nemohou být uvězněny. V obvodu oddělení VB v Ostravě bylo pro krádeže odsouzeno celkem 14 žen (podle jmen však nebyly všechny oláškého původu). Poprvé se setkáváme také s „organizovanou trestnou činností“ skupiny představující základ bezpečného gangu, který se specializoval na vykrádání kostelů a far. Celkem bylo pro tuto trestnou činnost stíháno 55 romských pachatelů, z toho 36 pocházelo z obvodu Ostrava.

Zprávu z 26. 3. 1962 uzavírá přehledná tabulka bytových podmínek romského obyvatelstva kraje. Potvrzuje mimo jiné skutečnost, že v průběhu roku 1961 bylo romským rodinám přiděleno v jednotlivých okresech poměrně značné množství bytů (v celém kraji 158, ale 145 rodin žilo i nadále v nevyhovujících podmínkách). Okresy bývalého Ostravského kraje se na přidělení bytů podílely množstvím bytových jednotek přesahujícím stovku, především ovšem díky Ostravě (51 nově přidělených bytů). Přesto zůstalo v obvodu MěstNV Ostrava stále ještě 69 rodin, jejichž bytové poměry byly krajně neuspokojivé, jen 9 z nich však bylo zařazeno do běžných pořadníků.¹²⁶⁾

Další zpráva KNV ze 3. dubna 1962 se pokouší postihnout některé základní výsledky „převýchovy cikánských občanů“ od data konání soupisu. Konstatuje, že v příci romských komisí se obecně projevuje nezádoce pasivita. Většina nových národních výborů nevěnovala v roce 1961 romské problematice náležitou pozornost. Výsledkem je i skutečnost, že KNV dosud nemá přehled o evidenci a celkový početní stav romského obyvatelstva může odhadnout jen velmi přibližně. V kraji se podle zprávy v současné době zdržuje asi 6000-8000 Romů. KNV znovu konstatuje, že soupis nespínil očekávání, evidence sice byla v roce 1960 založena, karty však zůstaly ležet a údaje se do nich nedoplňovaly. Např. z okresu Karviná odešlo do 1.1.1962 celkem 117 do soupisu pojatých dospělých Romů, o jejichž pobytu není v současné době nic známo (v září 1959 chýbělo ovšem na Karvinsku 144 dospělých ze soupisu, přičina snížení jejich počtu je těžko zjistitelná; část mohla být vrácena, ale také vyňata ze soupisu, čísla jsou asi nepřesná). Rodilí na nedostatek evidence mají i nadále zásvody, neboť nehlásí propouštění romských pracovníků příslušným odborům pracovních síli.

V oblasti bytové politiky spářoval KNV v dubnu 1962 největší úspěch v tom, že se podařilo likvidovat „nežádoucí místa soustředění cikánských rodin“ v Ostravě I U plyncjemu, kolonii Krausovce v Přivoze a maringotky v Hlučíně; doposud však zůstávají kolonie ve Vítkovicích, v Pudlově a v dalších místech Severomoravského kraje. Přiznivě výsledky bytové politiky a nařízení vyplývající ze zákona 74/1958 však podle zprávy přece jen přispěly k usazení dalších romských rodin, omezily jejich

tendenci k častým změnám pobytu. Výrazné výsledky zaznamenává také KNV také v oblasti sociální a zdravotní péče.

Příčinu nedostatků v oblasti pracovního zapojení Romů spatřuje KNV zejména v nezájmu odborových organizací o jejich integraci. Podle ní by v tomto směru mohly pomoci zejména patronátní brigád socialistické práce nad romskými zaměstnanci. Kladytým příkladem jsou úřední Vítkovické železářny, které věnují individuální péči vlastním romským pracovníkům a pořádají také kurzy vaření a šití pro jejich ženy, starají se o převýchovu celých rodin.

Zásadním problémem stále zůstává kvalifikační úroveň romských zaměstnanců, jejich údajný nezájem o vzdělání. V roce 1962 navštěvovala pouze jedna studentka romského původu střední školu; z jiné zprávy se dozvídáme, že pocházela z Budišova nad Budišovkou, ukončila základní školu s vyznamenáním a toužila se stát učitelkou. Původně byly studentky dvě, avšak Gabriela Pačánová odešla ze zdravotní školy, protože jí nebylo přiznáno stipendium. Největším úspěchem v oblasti vzdělávání bylo zařazení jednoho romského studenta na vysokou školu, ve zprávě se o něm bohužel neřká nic konkrétního. Většina romských dětí školního věku, jejichž počet zpráva odhaduje na 1100, navštěvovala ve školním roce 1961-1962 základní školu. Asi 35% dětí bylo zařazeno do zvláštních škol, ale např. v obvodu Ostrava I dosahoval podíl jejich žáků alarmujících 48% všech romských školáků. Podrobnosti o průzkumu školní docházky romských dětí obsahuje zpis z dalšího aktivi KNV o romské problematice ze dne 19. 4. 1962. Podle něj zaznamenává značný počet žáků romského původu (25 dětí) např. zvláštní škola v Orlově, stejný počet vykazovala také opavská zvláštní škola. Na jejich docházku dohlíží speciálně určený npor. SNB, prospěch dětí je průměrný a závisí hlavně na pravidelnosti docházky. O kulturní činnosti žáků pečuje velmi dobře učitelka Šmoláková. Přípravu dětí do školy negativně ovlivňují nevhodné podmínky bydlení jejich rodin.

Ještě podrobnější přehled o situaci ve školství podává zpráva KNV z října 1963, vypracovaná na základě hlášení škol, průzkumu v rodinách a zápisů obvodních národních výborů a policejních orgánů. Podle ní jsou romské děti v Ostravě rozptýleny po celém městě a představují celkem 8,5% všech školáků. Z celkového počtu 506 romských žáků v roce 1962-1963 neprosbělo celkem 28%, neklasifikováno bylo 3,3%, takže téměř třetina (desetkrát více než ostatních dětí) z nich nepostupuje do vyššího ročníku. Sníženou známkou z chování obsazelo asi 20% romských dětí, většinou kvůli potulce, neomluveným absencím, krádežím. Na jedno romské dítě připadalo v průměru 158 zameškaných hodin, nejvíce jich vykazovali žáci z Hrušova, nejlepší docházku měly romské děti ze Slezské Ostravy. Značné komplikace se opět vyskytly se zařazováním absolventů

základních a zvláštních škol. Docházku ukončilo v červnu 1963 celkem 24 romských žáků, v říjnu nebylo ještě 19 z nich umístěno, tři byli ve státním pracovním poměru, pouze dva v učilištích.

Městský pedagogický sbor v Ostravě, iniciátor uvedeného průzkumu, se snažil o koordinaci péče o romské děti. Vytvořil proto samostatnou sekcí jejich učitelů, do jejíhož čela postavil Alexeje Skybu, nositele vyznamenaní za vzorné výsledky práce s romskými dětmi a jejich rodiči. Členové sekce a organizátoři průzkumu se zamýšleli i nad hlubšími příčinami problémů s romskými žáky. Proto např. vypracovali přehled o tom, kde se děti školního věku narodily. Pobyli od narození v Ostravě mohli podle jejich názoru ovlivnit např. znalost českého jazyka i stupeň přízpůsobení majoritě. Naopak prostředí původních slovenských osad či časté stěhování rodin bylo pro děti obrovským handicapem. Výsledky přehledu potvrdily, že v Ostravě se narodilo 52% školních dětí, 11% mělo místo narození v jiných městech Severomoravského kraje, stejně byl podíl dětí narozených v ostatních regionech českých zemí, ze Slovenska děti narozených v ostatních regionech českých zemí, ze Slovenska pocházelo 26% školáků.

Varovné signály zaznamenaly v souvislosti se školní problematikou uskutečněné průzkumy vztahu majoritního obyvatelstva k romským spoluobčanům. Podle nich nedošlo v uplynulých letech v tomto směru ke zlepšení, naopak zjevně občanské výbory se snažily zabránit dalšímu přistěhování romských rodin do okruhu svého působení, „nepřízpůsobivých členů“ se zbavovaly i v rozporu se zákonem. Místo požadované snahy varování pro další připravovanou clapu vývoje státní politiky vůči romskému obyvatelstvu - organizované rušení slovenských romských osad a rozptýlení jejich obyvatelstva po celém území státu. V závěru hodnocení průzkumu se proto pokusila sekce vyjít hlavní úkoly pro další léta, které se jí jevily v souvislosti s celkovou úrovní vzdělanosti romského obyvatelstva jako nejnaléhavější: bez ohledu na uvedené negativní zkušenosti si i nadále stanovila za cíl získat občanské výbory a obvodní komise pro péči o „občany cikánského původu“ za hlavní pomocníky svého úsilí o zlepšení školní docházky a prospěchu romských dětí. Dále se rozhodla vyhledávat pro své další působení státy okruh spolupracovníků mezi ostatními pedagogy. Za nejvýznamnější cíl své činnosti považovala úsilí o přednostní umístění romských absolventů základních škol s ukončenou školní docházkou do učebního, resp. pracovního poměru.¹²⁹⁾

5.1. Pokusy o organizovaný rozptyl Romů

V polovině šedesátých let bylo celkem zřejmé, že soupis romského obyvatelstva spojený se zákazem kočovného způsobu života nepřinesl očekávané výsledky. Stále se nedarilo dosáhnout úplné asimilace většiny Romů s majoritou, prohlubovaly se rozdíly ve způsobu života a životní úrovni jednotlivých romských komunit. Za největší problém považovali představitelé komunistického režimu „nežadoucí soustředění nepřizpůsobivých obyvatel cikánského původu“ - především slovenské romské osady, ale také imohé početné komunity, které se soustředovaly v ulicích a na sídlištních průmyslových měst. Situaci mohla podle nich vyřešit jednotná celostátní koncepce řešení romské otázky a vytvoření takových orgánů, které by měly dostatek kompetencí k jejímu prosazení, organizování i finančnímu zabezpečení. Na základě rozhodnutí ÚV KSČ a usnesení vlády ČSSR č. 502/1965 Sb. ze dne 13. října 1965 byl zřízen vládní výbor pro otázku cikánských obyvatel. Usnesení zakotvilo také priority nového postupu, mezi něž patřila likvidace romských osad a chateřů na Slovensku a rozptyl jejich obyvatel po celém území státu. Do roku 1970 mělo být zlikvidováno celkem 611 osad, do českých krajů se mělo přestěhovat 2177 romských rodin a celkem asi 14 tisíc obyvatel. Rozptýlena měla být také početná skupení „nepřízpůsobivého romského obyvatelstva průmyslových měst, obojímno mělo podle vládního usnesení napomoci řešení bytového problému, zaměstnanosti průmyslového romského obyvatelstva, výchova a vzdělávání mládeže. Dne 18. prosince 1965 schválil vládní výbor Zásady pro organizování rozptylu a přesunu.¹³⁰⁾ Obrovské plánované přesuny romských obyvatel se měly uskutečnit na základě úzké spolupráce mezi českými a slovenskými národními výbory, které spolu měly uzavírat vlastní dohody o jejich realizaci. Úkolem českých okresů bylo zabezpečení vhodného ubytování rodin a zaměstnání pro jejich živitele. Předpokládalo se, že rozptyl rovnoměrně pokryje všechny české okresy, dohadování o časovém postupu a množství přijatých nových romských obyvatel ponechal výbor na krajských národních výborech. Určil pouze rámcové tzv. družební kraje - Severomoravský a Východočeský KNV byly odpovědné za realizaci rozptylu romského obyvatelstva kraje Východoslovenského. Do roku 1970 se mělo podle původních představ přestěhovat z východního Slovenska na území Severomoravského kraje celkem 834 romských rodin, v rámci kraje plánovaly úřady rozptyl 26 míst-soustředění Romů a likvidaci 398 nevyhovujících bytů.¹³¹⁾

Už v průběhu prvních pokusů o realizaci nové koncepce se ukázalo, že komunistický režim opět selhal při zabezpečení svých vlastních projektů. Podle svědeckví většiny zpřístupněných pramenů se řešení od počátku sklápělo s chaotickým přístupem, nepochopením a nesprávnou

interpretaci regionálních úřadů. Předem stanovená směrná čísla se ukázala jako zcela neúčinná, rozplyl se v letech 1966-1967 zdaleka nepodařilo zahájit v původně plánovaném rozsahu. Ty české kraje, v nichž se dosud soustřeďovalo největší množství romských imigrantů, byly ochotny nanejvýš řešit situaci v rámci svých vlastních průmyslových středisek a často spíše podporovaly odliv „nežádoucích cizáků“ zpět na Slovensko. V roce 1967 se sice přesítlňovalo v rámci rozplylu ze Slovenska do českých zemí 3178 osob, celkový mechanický přírůstek však činil pouze 2135 Romů, neboť více než tisíc osob se vrátilo na Slovensko.¹³²⁾

Posloj regionálních úřadů k rozplylu lze názorně demonstrovat na vývoji situace na Ostravsku. Většina orgánů decizní sféry tu zaznamenala novou koncepci celostátního řešení romské problematiky, plánované vlně imigrantů se však její představitelé vehementně bránili. Samotné město Ostrava mělo podle některých svědčiví původně stanoven přírůstek 25 rodin ze Slovenska jen v průběhu roku 1966, MěstNV v Ostravě však sám na léta 1967-1970 plánoval přijat pouze sedm nových rodin. Odpor proti přijímání přistěhovalců ze Slovenska zdůvodňovaly ostravské úřady zejména tím, že v jednotlivých obvodech města narůstají problémy s Romy, kteří jsou zde již dle usazení a jejich počet nelze zvyšovat. Do roku 1970 plánovalo město likvidaci „nežádoucích míst soustřeďení“ 23 rodin, 115 rodin hodlal MěstNV vysíleovat z nevyhovujících bytů.

Pomocí zaměrných přesunů do čtvrtí s menší koncentrací romského obyvatelstva mělo být přestěhováno 30 rodin (celkem 240 osob). Jednáni zástupců občanských výborů z obvodu Mariánské Hory ze dne 4. dubna 1966 s uspokojením konstatovalo, že pro Ostravu platí zvláštní vyhláška, která ji vyjímá z povinnosti přijímat nové romské rodiny na základě zákona č. 502/1965. Ostatní okresy kraje mají podle zápisu tohoto jednání ustavit speciální komise pověřené průzkumem pracovních a ubytovacích možností, podmíněk pro zajištění docházky dětí do škol apod. Ve skutečnosti se tímto otázkami spíše okrajově začaly zabývat fungující komise pro řešení romské problematiky při národních výborech. Ty se snažily počít novými přistěhovalci omezit na minimum, kromě již uváděných výhrad argumentovaly také tím, že vysílající slovenské okresy nedodržují stanovené podmínky. V roce 1966 např. okres Karviná nepřijal sedm z nových rodin z okolí Košic, neboť okres Spišská Nová Ves nasíleňoval do Karviné bez vědomí zdejšího ONV šest svých rodin. Pro rok 1967 se plánoval rozplyt dalších 25 rodin z východního Slovenska na Karvinsko. ONV však trval na dodržení všech náležitostí a vyžadoval od státu úhradu nákladů spojených se zajišťováním pracovních míst, ubytovacích kapacit a ostatních potřeb imigrantů.¹³³⁾

Všechny zprávy z druhé poloviny šedesátých let svědčí o tom, že plánovaný rozplyt slovenských Romů zasáhl celou oblast Ostravska jen

minimálně. Svědčí o tom i statistické údaje, které jsou sice značně nepřesné a vzhledem k omezené evidenci stále kolísají, nentméně lze z nich vyčíst, že v letech 1965-1968 nedošlo ve sledované oblasti k žádnému dramatickému nárůstu počtu romských obyvatel. V roce 1966 žilo v Ostravě celkem asi 2540 osob romského původu (podle odhadů VB včetně neevidovaných 3786). Po obnovení celostátních sčítání romského obyvatelstva tu bylo v letech 1967-1968 nupočítáno 2775 Romů. Na celém území bývalého Ostravského kraje se v roce 1968 nacházelo podle výsledků tohoto sčítání asi sedm a půl tisíce osob, v letech 1966-1967 došlo v některých okresech dokonce k poklesu podílu Romů na celkovém počtu obyvatel (Karviná - z 8,1 na 7,4 na 1000 obyvatel, N. Jičín z 6,2 na 5,7).

Nové celostátní koncepcí řešení romské otázky využívaly instituce decizní sféry především k tomu, aby zabezpečily organizačně a finančně přesuny zdejšího usazeného romského obyvatelstva z míst jeho „nežádoucího soustřeďení“. Ostravský městský rozpočet vyhratoval pro léta 1967 a 1968 na zabezpečení „komplexního řešení otázky cikánského obyvatelstva“ celkově po jednom a půl milionu korun. Ty měly být využity zejména na opravy stávajících, resp. nových domů a bytů pro Romy, na rekonstrukci a vnitřní vybavení škol, na jednotářové sociální výpomoci apod.¹³⁴⁾

Podrobnější zprávy o reakci jednotlivých ostravských obvodů na pokusy o rozplyt romského obyvatelstva v rámci města a jeho okolí lze vyčíst ze zápisů a zpráv obvodních komisí. Poltíz je v tom, že čas od času se setkávaly ObNV opět s politizací při jejich organizaci a personálním zajištění. Např. v obvodu Ostrava I obnovila po roční pauze „komise pro přeýchovu cikánského obyvatelstva“ svou činnost v lednu 1967, kdy se podařilo získat pro její vedení jako uvolněného funkcionáře nového předsedu Sluku. Při prvním jednání 11. ledna schválila plán své činnosti, založila kartotéku pro vedení evidence romského obyvatelstva v obvodu ve trojím vyhotovení - pro potřebu komise, městského národního výboru v Ostravě a pro VB. Zároveň se zabývala také vládním usnesením č. 502/1965 a pro jeho realizaci přijala samostatný plán opatření. Další zápisy však nesvědčí o tom, že by se touto otázkou členové komise speciálně zabývali a neuvádějí ani žádné informace o příchodu nových romských rodin na území obvodu v rámci rozplylu. Až do roku 1968 zasedala komise pravidelně a díky Z. Pučekové, která se mezitím stala členkou rady Severomoravského KNV, měla i bezprostřední informace o situaci v řešení romské otázky v kraji. Projednávala však především běžné záležitosti - zprěšřovávání evidence, ubytování rodin, kontrolu obsazení a hygienické podmínky v bytech. Dne 15. února 1967 např. rozhodla o přesunu úřadů v obvodu nepřihlášených rodin do místa jejich

původního bydliště za pomoci bezpécnosti. O výden později schvalovala pořádník na byty, sestavený podle bytové potřeby Romů usazených v obvodu. Přednost měli zejména obyvatelé demolic a rodiny, které obdržely soudní výpovědi z dosavadních bytů. Zařadila do něj celkem 19 osob a rozhodla, že o přidělení bytů bude spolurozhodovat bytová komise.

Zásluhou Z. Půckové věnovala komise mimořádnou pozornost problematické školské. Ve školním roce 1967-1968 se podle jejích zpráv podstatně zlepšila docházka romských dětí do školy, zvláštní škola na náměstí Národní fronty uváděla dokonce i tenčí stoprocentní účasť při vyučování. Bylo to ovšem především díky vyhlášce č. 117 z prosince 1965, která pozastavovala výplatu rodinných příspěvků rodičům dětí, které vykazovaly vysokou absenci. V některých případech byly rodiny školáků dokonce pokutovány, dvěma absenčním byla soudně nařízena ústavní výchova. Návrhy na pozastavení výplaty rodinných příspěvků podával příslušný národní výbor a jeho povinností bylo poskytnout příslušnou částku dítěti přímo (prostřednictvím školy) např. na zaplacení obědů v družině, na oblečení apod. Z. Půcková se znovu pokoušela využití svých zkušeností z práce s romskými dětmi a zavádět na základních, event. mateřských školách povinné přípravy. Předškolní děti romského původu v nich měly především vyrovnat svůj jazykový handicap a učít se pravidlům správného chování. Ze 36 dětí předškolního věku se jí nakonec podařilo získat pro speciální třídu na zvláštní škole v Kosmonově ulici patnáct, z nichž jen sedm navštěvovalo vyučování pravidelně.¹³⁵

Zprávy z ostatních částí města Ostravy z let 1966-1968 mají velmi podobný charakter a zabývají se v podstatě stejnými okruhy problémů. O konkrétních dopadech rozplytlu - ať už slovenských či místních příslušníků romského obyvatelstva - se zmiňují jen okrajově nebo vůbec. V Mariánských Horách žilo v těch letech podle průzkumů zdejší „cikánské komise“ 334 Romů, z toho 113 dospělých a 221 dětí, rodin bylo 55 - evidence byla ovšem zřejmě neúplná. Také zde byla v některých případech uplatněna vyhláška č. 117/1965 o přímé výplatě rodinných příspěvků dětem (jako důvod se vedle špatné docházky uváděla také skutečnost, že rodiče utrácejí příspěvky za alkohol). Faktury za obědy, svačinky, nákup oděvu pro romské školáky propácel přímo obvodní národní výbor. Školní docházka dětí z rodin postižených odebráním dětských příspěvků se výrazně zlepšila. Obvodní národní výbor obdržel pro rok 1967 částku 15000 Kčs na materiální vydání, dva tisíce pro lektora kurzu negramotných, stejný obnos obdržela komise i na sociální zabezpečení, z nich však do října vyčerpala jen polovinu. Dne 30. dubna 1967 byl zahájen kurz pro negramotné, z přihlášených 40 osob se však dostavilo pouze 20. Na další hodinu přišli dva, po třetí neúspěšně hodině byl kurz rozpuštěn.

Komise se zaslavovala o končné doručení bytového problému, zejména o přesídlování rodin z nevyhovujících bytů na Želiezárské ulici. Tato akce byla zřejmě součástí rozplytlu romských obyvatel z míst jejich nezádomného soustředění; podařilo se ovšem přesídlovat pouze tři rodiny, čtyři případy zůstaly otevřeny. Do obvodu se ovšem přisťahovala rodina Krošćenova, která patřila v Ostravě vždy k „vzorným Cikánům“. Zakoupila si z vlastních prostředků domek v Kukučínově ulici. S řádem dalších romských rodin však měla komise problémy, které se jí nedařilo úspěšně řešit. Především vzrušovala trestná činnost - v průběhu roku 1967 hlásila veřejná bezpečnost 22 případů krádeží, rváček a kuplířství. Dvanáct osob se zodpovídalo za drobné trestné činy před přestupkovou komisí ObNV, osmnáct případů projednával soud. Výsledky pravidelných kontrol byli romských rodin, jichž se účastnili také členové školské a zdravotní komise a svazu žen, často neodpovídaly představením o možnosti rychlého přizpůsobení Romů způsobu života majorit.¹³⁶

Nejobtálnější zprávy o výsledcích práce komise „pro řešení cikánské otázky“ a o řešení problematicky rozplytlu na Ostravsku jsou k dispozici z obvodu Ostrava III (Vilkovice, Kunčice, arcil VŽKG v Zábřehu). Komise se v letech 1966-1968 scházela pravidelně a na rozdíl od jiných obvodů se také často zabývala výsledky činnosti na základě zákona č. 502/1965 a podávala o nich zprávy radě ObNV. Plánovala uskutečnit v prvé řadě rozplytlu sedmnácti rodin usazených již delší dobu v obvodu. Teprve v roce 1968 hodlala realizovat umístění jedné nové přidělené rodiny ze Slovenska, nejlépe do rodinného domku. Na základě postúpného zlepšování evidence dospěla k závěru, že v obvodu bydlí v současné době 80 romských rodin s celkovým počtem 386 evidovaných osob. Kromě nich bylo umístěno ve společných ubytovnách závodů (VŽKG, NHKG, Vilkovické stavby Kunčický) asi 140 přechodně ubytovaných, resp. nchlišených romských zaměstnanců. Podle počtu členů a celkového stupně přízpůsobení majoritě je komise dělila do tří skupin (v podst. na zcela asimilované, méně a nejméně přizpůsobivé - srv. další text).¹³⁷

Za alarmující považovala rada ObNV skutečnost, že ve Vilkovicích se projevuje absolutní úbytek obyvatelstva, takže podíl Romů se stále zvyšuje. Bránila se dalšímu přidělování romských rodin z rozplytlu i proto, že zaznamenávala stálý úbytek bytového fondu a s novou výstavbou se pro Vilkovice nepočítalo. Naléhavé vyvívala potřeba ubytování sedmi rodin, dalších 41 romských bytů potřebovalo nutně rekonstrukci. Např. v demolicí na Místecké ulici bydlelo v naprosté nevyhovujících podmínkách celkem 19 členů rodiny Gogových. Vzhled tohoto domu budli pohoršení zahraničních turistů, kteří kolem projížděli k Ostravě. Také v Kunčickách bylo nutno podle komise, rozplytli tři okruhy soustředěného ubytování 34 rodin. V průběhu první poloviny roku 1967 se podařilo přidělit mimo

požadník celkem šest bytů a jeden domek, čtyři rodiny byly rozplytly do různých ulic. Pokračovalo také upřesňování evidence, kontroly v bytech, sledování školní docházky dětí a začleňování mládeže do pracovního či učebního poměru.¹³⁸⁾

Komise pravidelně kontrolovala rozsah výdajů, jimiž zabezpečovala různé akce pro Romy. V roce 1967 dostala do září k dispozici celkem 30 tisíc korun, z toho 26 tisíc bylo vydáno na materiální položky, čtyři tisíce vyplatila jednotlivcům ve formě podpor. Na příštích pět let jí byla přislíbena částka ve výši 119.000 Kčs. Kromě toho mohla Romům vyplatit část prostředků za jejich vykoupené chatrce na Slovensku, které byly ukládaný u pobočky Státní spořitelny. Měli možnost si za ně koupit nábytek, avšak účty byly propočteny jen do výše 4000 Kčs. Někteří starší majitelé vykoupených domků dostali příspěvek na stravu ve výši 200 Kčs za měsíc. U mladších žadatelů bylo poskytnutí příspěvku vázáno na koupi bytu. Jednorázovou výpomoc ve výši 4000 Kčs dostala přestárlá Cecílie Heráková, jejíž měsíční důchod činil 190 Kčs. V roce 1968 vydala komise 15000 Kčs za údržbu a opravy bytů, 4000 korun za prádlo a oděvy pro sociálně slabé. Během sledovaného období se podařilo komisi uspořádat několik besed pro Romy, pro nezáměstnané se však neuskutečnil kurz pro negramotné. Uvažovalo se o možnosti otevření zvláštní třídy pro romské děti, nakonec byla však tato myšlenka odložena s tím, že není nutná. Jen zvolna se dařilo řešit největší problémy s byty, takže ještě v dubnu 1968 nebyly splněny všechny plány na rozplytí romských rodin z míst jejich největšího soustředění v obvodu.¹³⁹⁾

V letech 1966-1967 obnovila svou činnost komise pro řešení „cikánské otázky“ v Ostravě V (Slezská Ostrava), zabývala se především problematikou školskou a zlepšením evidence romského obyvatelstva, o rozplytlu se v jejích zápisech dlouho neobjevilo ani slovo. Podle nově založené kartoteky žilo v obvodu v květnu 1966 celkem 283 osob romského původu, z toho 146 dětí do 15 let, rodin tu bydlelo celkem 57. Do července následujícího roku přibývaly podle „živé“ kartoteky dvě rodiny, počet Romů vzrostl na 321 osob. V září 1966 komise konstatovala, že v obvodu žije celkem 25 osob, které byly v r. 1959 pojaity do soupisu kočujících a zabývala se také úrovní bytové hygieny některých romských rodin. Teprve v prosinci téhož roku vypracovala harmonogram rozplytlu části z nich, podrobnosti se však ze zápisu nedozvídáme. V létě 1967 byla přestěhována v rámci vnířního rozplytlu rodina Františka Šimkoviče z ubytovny na Dolní Zárubek, stěhování další rodiny se zdrželo pro nemoc živitele. Nové byly byly pak do konce roku přiděleny dalším asi pěti rodinám, komise počítala s tím, že do roku 1970 bude otázka vhodného ubytování romských rodin v obvodu definitivně vyřešena.¹⁴⁰⁾

Z ostatních obvodů Ostravy a okresu nekdějšího Ostravského kraje jsou za celé období 1965-1968 k dispozici jen velmi sporé zprávy nejen o průběhu rozplytlu, ale o problematice Romů vůbec. Např. poměrně rozsáhlá informace o situaci na Opavsku z počátku roku 1966 se o zákonu 502/1965 vůbec nezmiňuje a uvádí pouze běžné stížnosti na bydlení, růst kriminality a špatnou školní docházku části zdejších Romů. Materiály Sm KNV pak obsahují většinou jen dokumenty obecné povahy týkající se zaměstnání, resp. výsledků rozplytlu Romů v celostátním měřítku. Rozsah rozplytlu v rámci sledované oblasti (či alespoň města Ostravy) nelze proto bohužel přesněji rekonstruovat, k dispozici jsou pouze souhrnná čísla za celý kraj, i ta však hovoří výmluvně. Na území celého Severomoravského kraje se v letech 1966-1969 přistěhovalo v rámci organizovaných přesunů celkem 284 romských rodin (podle původních plánů to mělo být 648 rodin z vých. Slovenska). V kraji však natrvalo zůstalo pouze 245 z nich, ostatní se vrátili na Slovensko. Ještě výrazněji o vývoji situace hovoří skutečnost, že za celé toto období výrazně převládly živelné migrace, jejichž prostřednictvím přibýlo v kraji 355 rodin.¹⁴¹⁾ V roce 1968 už bylo i v celostátním měřítku jasné, že původní plány rozplytlu romského obyvatelstva byly zcela nereálné a celá koncepce vybudovaná na základě zákona č. 502/1965 se zhroutila. V průběhu tohoto roku nastolili demokratické procesy úplně nové otázky, rozplyt byl zastaven a na podzim zrušila vláda i Vládní výbor pro otázky cikánských obyvatel a převedla všechny jeho pravomoci na Ministerstvo práce a sociálních věcí nové vzniklé federace.

5.2. Výzkum struktur a sociální ekologie romského etnika

V průběhu šedesátých let došlo ještě k jedné podstatné změně ve vztahu k řešení romské problematiky, která výrazně zasáhla Ostravsko. Pod vlivem celkového uvolnění politické situace a změny společenského klimatu se začal rozšiřovat a prohlubovat zájem o nové vědní obory a nová témata. Rehabilitována byla i sociologie, považovaná u nás v padesátých letech za „buržoazní pavědu“, a metody terénních výzkumů se začaly ve větší míře používat i v řadě dalších společenskovědních oborů. Podařilo se realizovat několik poměrně rozsáhlých interdisciplinárních projektů a v centru zájmu etnografů i dalších odborníků se mimo jiné ocitlo také romské obyvatelstvo. V Ostravě se pod vedením etnografky Evy Davidové uskutečnila rozsáhlá a velmi zajímavá sonda, která měla zmapovat historii, původ a rozmištnění romského obyvatelstva města, ale také jeho struktury a celkovou sociální ekologii. Po stránce metodické vycházel tento výzkum z možnosti, který mu poskytovaly v té době přístupné materiály a soudobá úroveň výzkumných metod - nebyl proto bez problémů. Přinesl však

inovační nových poznatků a jeho publikace (bohužel pouze v několika vylicích hektografované zprávy) je vlastně jedním z prvních pokusů o odborně fundované zpracování romské tematiky u nás v tak velkém rozsahu.¹⁴²

Zpráva o výsledcích výzkumu E. Davidové přináší řadu cenných poznatků z oblasti základních demografických struktur a procesů (věková, pohlavní struktura, vývoj celkového počtu, přirozený pohyb atj.), podrobnou analýzu tzv. bytového domácnosti, různé vzájemné korelace sledovaných údajů. Současněmu odborníkovi poskytuje základ nejen pro poznání situace romského etnika v Ostravě na konci šedesátých let, ale také rozsahle možnosti komparace dalších vývojových trendů a stavu této populace na konci tisíciletí. S jejich využitím počítáme při interdisciplinárně zaměřeném výzkumu, který probíhá v současné době. V dalším textu se pokusím shrnout některé poznatky z výzkumu, jež podle mého názoru potvrzují řadu tezí předkládané historické studii. V této souvislosti ovšem musím upozornit předem na již zmíněná metodická úskalí, která využít výsledků E. Davidové poněkud komplikují:

- autorka provádí svou analýzu na počátním vzorku 1144 soudobých obyvatel osmi správních obvodů města Ostravy starších 15 let, pro něž měla k dispozici evidenční karty (příhlášky k pobytu). Podle jejich vlastních údajů představovalo toto číslo 53,5% všech registrovaných romských obyvatel města (zbývajících 998 byly děti do 15 let). Ve skutečnosti to ovšem bylo jen asi 38-41% všech Romů žijících v té době v Ostravě. Mimo oblast její pozornosti zůstávali pochopitelně evidenci nepodchytní členové romské komunity, u nichž nebylo možno sledované údaje zjistit. Lze předpokládat, že např. celková sociální a profesní struktura romské komunity Ostravy měla ještě nižší parametry, než zachytil výzkum - neregistrované obyvatelstvo totiž řadí většina zpráv mezi nejméně přízpůsobivé, sociálně nejslabší skupiny tzv. polousledého romského obyvatelstva;

- výzkum E. Davidové je možno z historického hlediska využít pouze jako svědectví o situaci romské komunity na konci sedesátých let. Sleduje obyvatelstvo, které bylo ve městě v té době přítomné, vývojové trendy od roku 1945 lze na jeho základě posuzovat pouze zprostředkovaně. Za dvacet poválečných let Ostravskem prošlo a mnohdy tu i déle působilo množství Romů z různých oblastí Slovenska, kteří se v jeho centru trvale nenasadili, přesto však historií zdejší populace výrazně ovlivnili. Z prostoroového hlediska je nutno samozřejmě mít na zřeteli také fakt, že výzkum zachycuje sociální ekologii typické komunity městského přírmyslového centra. V době kdy se realizoval žilo na Ostravsku dalších šest až sedm tisíc Romů v prostředí od Ostravy značně odlišném, podrobnější průzkum

jejich sociálních struktur a celkově životních podmínek zůstává úkolem dalšího historického studii;

- jak jsem již uváděla, E. Davidová sledovala ve svém rozsáhlém projektu řadu cílů, které zůstaly v předkládané studii mimo centrum mé pozornosti (demografické, etnografické aj. poznatky). V následujícím textu sleduji samozřejmě zejména ty problémy, které jsou pro mne zajímavé z hlediska základních vývojových trendů (např. východiskové oblasti migrací v komunitě s délkou a místy sídelní sítě v Ostravě).

Některé další údaje výzkumu jsou sice také z těchto hledisek velmi zajímavé, bohužel však neposkytují jednoznačné a důvěryhodné závěry (zejména struktury sociálního a profesního charakteru, pro něž zřejmě nebylo možno z podkladů vyčíst přesnější charakteristiky). V této souvislosti je třeba zdůraznit také fakt, že autorka se nemohla vyhnout některým dobovým pojmům a kategoriím (rozdělení romského obyvatelstva do skupin podle stupně přízpůsobivosti, jejich tzv. životní úroveň), o jejichž vágnosti jsem se už zmíňovala. Sama si ostatně neúnosnost této kategorizace uvědomovala, jiná však nebyla k dispozici. Dobové terminologii a principům státní politiky vůči Romům je do jisté míry poplatná i v jiných souvislostech, mimo jiné také v celkovém přecenení kladeho trendu vývoje romských komunit, který léta normalizace ani situace po roce 1989 nepotvrdila.

Bez ohledu na tyto problémy je možno ze studie E. Davidové čerpat řadu postřehů, které doplňují, upřesňují a v mnohém i potvrzují závěry mých historických analýz vývoje ostravského romského obyvatelstva po roce 1945. V následujícím textu se pokusím je zformulovat do několika základních okruhů.

Východiskové oblasti na Slovensku: evidenci karty umožnily autorce určit u 56,9% sledovaných Romů místo narození (ve 473 případech nebyl tento údaj uveden, ve 13 byl sporný). Soudím, že u většiny osob narozených ještě na Slovensku, které pocházely z tam trvale usazených rodin, je možno tato místa (event. u přivázaných žen alespoň oblasti v nichž leží) považovat za původní východiska migrací do českých zemí (což samozřejmě neznamená, že se před usazením v Ostravě nemohli pohybovat delší dobu po různých oblastech ČSR). Z přehledů E. Davidové vyplývá, že celkem 131 sledovaných Romů (35,1% z těch, u nichž je uvedeno rodiště, 11,4% všech evidovaných) pocházelo z okresu Spišská Nová Ves. Na druhém místě byl východiskem okres Poprad (83 osoby, 22,4% z uvedených míst narození). Celkem pocházelo z okresů tehdejšího východoslovenského kraje 372 osob, tj. 32,5% všech registrovaných dospělých a 56,5% těch z nich, u nichž lze zjistit rodiště. Počet dospělých osob narozených v ostatních okresech ČSR představuje pouze v jednom případě 20 (27 olašských Romů z okresu Topolčany). V roce 1969 žilo

v Ostravě 114 dospělých romských obyvatel přistěhovalých z desíti okresů západního Slovenska (necelých 10% evidovaných), 117 se narodilo na středním Slovensku, z moravských a českých okresů přišlo 4,8% evidovaných osob romského původu. Tento vzorek potvrzuje všeobecně rozšířený názor, že většina romských imigrantů trvale usazených v Ostravě pocházela z oblasti východního Slovenska; vzhledem k tomu, že neegistrovaní přistěhovalci se většinou uchýlovali ke svým trvale usazeným rodinám či blízkým známým, lze předpokládat, že skutečný počet rodilých východoslovenských Romů žijících v Ostravě byl ještě vyšší.

Bez znalosti dalších charakteristik a dostatečného okruhu osobních či rodinných svědčeví není možno z pouhého určení východisek migraci vyvozovat obecnější historické závěry. Vycházím však z již citovaných údajů a svědčeví pramenů i literatury, z nichž je zřejmé, že v historicky postřizitelné době byla celková sociální skladba i životní podmínky východoslovenských Romů horší, než v ostatních regionech země (a za války i bezprostředně po ní se ještě prudce zhoršily). Různé přehledy přistěhovalců na Ostravsko potvrzují, že pro ně bylo typické také vysoké procento negramotnosti, vyšší podíl nepřizpůsobivých skupin apod. Můžeme zřejmě předpokládat, že celková sociální situace ve východiskových sídlištech mohla představovat jakýsi „vstupní handicap“ pro celou řadu rodin, které se po roce 1945 přistěhovaly do Ostravy. Souvislosti s dalšími výsledky analýz E. Davidové a našich vlastních výzkumů nám pak ukážou, zda a do jaké míry se tato skutečnost projevila na dalších osudech ostravských rodin.

Délka sídelní stáže její souvislosti s migracími východisky a s podmínkami po usazení v Ostravě jednotlivé etapy příchodu a celková délka sídelní stáže ostravských Romů na konci šedesátých let potvrzují některé mé úvahy o počtosti a charakteru migračních vln. Od roku 1945 žilo v Ostravě podle přehledů E. Davidové pouze 5 registrovaných osob, v letech 1948-1955 přišlo asi 80 Romů, kteří v Ostravě zůstali až do data průzkumu. Z nich 26 pocházelo z východního Slovenska, 11 ze středního, u třetici osob nelze východisko zjistit, zbytek přišel z ostatních krajů ČSR. Tyto údaje potvrzují, že v prvních poválečných letech nepředstavovala Ostrava příliš atraktivní cíl migrací a až do počátku padesátých let neposkytovala právě nejvýhodnější podmínky pro trvalé usazení. Svou roli tu zřejmě sehrály zejména velmi špatné podmínky ubytovací a další důvody, o nichž jsem podrobně hovořila ve druhé a třetí kapitole. (V úvahu musíme vzít i další skutečnosti - od této doby uplynulo už patnáct a více let, vzhledem k vysoké úmrtnosti Romů v poměrně nízkém věku se mnozí ze starších členů rodin přistěhovalých v prvních vlnách migrací šedesátých let nedožili; někteří z poválečných přistěhovalců se už natolik asimilovali, že je majoritní úředníci vůbec nepočítali

k romskému etniku, apod.). Ať už byly důvody jakékoliv (v další etape kvalitativního výzkumu se pokusíme je blíže dešifrovat) k zajímavým výsledkům E. Davidové patří fakt, že pouze asi osm procent romských obyvatel Ostravy překračovalo v roce 1969 celkovou délkou sídelní stáže 14 let (z východoslovenských Romů to bylo 31 osob). Podle E. Davidové měla délka sídelní stáže podstatný vliv zejména na druh a místo pobytu v Ostravě (trvalý pobyt ve městě mělo téměř 100% imigrantů, usazených zde do roku 1964).

Největší počet v Ostravě v roce 1969 usazených (a registrovaných) romských obyvatel přišlo do města v letech 1956-1964. Celkem to bylo 553 osob (48,3% dospělých), výrazně mezi nimi opět převažovali přistěhovalci z východoslovenských okresů (204 osob), kdežto ostatní okresy ČSR byly zastoupeny maximálně 1-15 osobami. Analýza migrací za kraši časové úseky by jistě otevřela celou řadu dalších otázek, mne však nejvíce zajímají eventuelní možné souvislosti s fakty historického vývoje těchto let. V prvé řadě je to vliv zákona o trvalé sedentarizaci a následujícího soupisu v roce 1959; příliv imigrantů se výrazně zvýšil už v letech 1956-1958 a následkem zákonných opatření spojených se soupisem byla část romských rodin pod vnějším tlakem přinucena se v Ostravě trvale usadit. V předcházejícím textu citované dokumenty svědčí o tom, že zákon podstatně neomezil řízený ani živelný mechanický pohyb romských obyvatel. Postupně se však měnily podmínky v Ostravě. Na jedné straně stále ještě převažoval hlad po nových pracovních sílách nad snahou decizní sféry přistěhovalectví omezovat. Na druhé straně projevovaly na počátku šedesátých let jednotlivé ostravské obvody výraznou snahu po zlepšení ubytovacích podmínek Romů a celkově povznescení jejich sociální úrovně (srv. kap. 5). Za prozkoumání samo-zřejmě v této souvislosti stojí i otázka, zda a do jaké míry byla mladá a střední generace Romů šedesátých let adaptabilnější na podmínky průmyslového města než jejich rodiče, kteří vyrostli v tradičním prostředí slovenských osad a těžko hledali v českých zemích místo k trvalému usazení.

Poslední období E. Davidovou sledovaného mechanického přírůstku romských obyvatel Ostravy je kraši, na jeho počátek v roce 1965 navázalo bezprostředně zahájení tzv. řízeného rozptylu. Ve čtyřletém časovém úseku přibýlo ve městě celkem 497 registrovaných dospělých Romů, je tedy zřejmé, že počet trvale se usazujících se i nadále zvyšoval. Je ovšem otázkou, nakolik se na tomto přírůstku podílel řízený rozptyl obyvatelstva slovenských romských osad, který měl na Ostravsko podle plánu směřovat z družebního Východoslovenského kraje. Za celé toto období totiž přibýlo v Ostravě pouze 137 Romů narozených na východě republiky, navíc nelze odhadnout, kolik z nich v rámci živelných přesunů

Zajímavá je v této souvislosti poznámka autorky výzkumu, že v druhé polovině šedesátých let stoupal spíše počet přistěhovalců z českých zemí. Počet Romů evidovaných v průběhu let 1965-1969 byl zřejmě z velké míry také výsledkem celkového zlepšení evidence v rámci „vnitřního rozplytí“. Podíl přistěhovalců mezi usazenými ostravskými Romy se zmenšoval samozřejmě také pod vlivem rozrodu rodin, jejichž děti se rodily na teritoriu města. Všechny tyto údaje v podstatě potvrzují svědeckví dokumentů o snaze ostravských úřadů z druhé poloviny šedesátých let zabránit dalšímu masovému přílivu slovenských imigrantů.

*Rozmístění romských obyvatel na teritoriu města ve vztahu s východo-
dávsky migrací, děkou sídelní síže a úrovní bydlení:* pro počáteční cpaý
příchod Romů do Ostravy bylo typické, že vznikala střediska poččné
koncentrace rodáků z určitých oblastí Slovenska ve starých částech města.
V nich bylo dosti zachráných domů určených k demolicí, prázdnych suie-
rémních a obohodnich prostor, vyhlížujících se dělnické kolonie. Hlavním
dávodem tohoto soustředění byla však zřejmě snaha přistěhovalců
nepřesušit někdejší příbuzenské a lokální vazby. Značná část střed-
slovenských Romů (34,2%) se usídlila ve Slezské Ostravě a v Muglinově,
pro rodáky ze západního Slovenska byl zřejmě příťažlivější střed města, na
jehož teritoriu se usadilo 17,5% z nich.

Většina východoslovenských Romů se usazovala a ještě v roce 1969
bydlela v Přívoze (106 osob - až do likvidace kolonie Krausovec: v roce
1962 zřejmě mnohem více). Další poččná skupina si zvolila okrajové části
středu města - např. Poděbradova třída na tzv. Fifejdách, se stala doménou
rodin z okresu Spišská Nová Ves (56 osob, celkem z vých. Slovenska 97).
V domcích hornické kolonie Hlubinská osada ve Vítkovicích žilo 33 vý-
chodoslovenských rodáků, mezi nimi 25 z okresu Poprad, převážně při-
slušníků rozvětveného rodu Polhošoviců z osady Velká Lomnica. Do roku
1955 se romské obyvatelstvo Ostravy soustřeďovalo pouze na teritoriu
čtvrti Ostrava-střed, Přívoz, Mariánské Hory, Vítkovice, Slezská Ostrava,
Hrušov a Muglinov. V těchto částech města žila převážná část romského
obyvatelstva (85,6%) ještě koncem šedesátých let. Ani v této době tu
nebyla úroveň bydlení příliš dobrá - počtie přehledu MěstNV Ostrava (jeho
kritéria bohužel nejsou přesnější popsána) jen pět Romů bydlelo „velmi
dobře“. Naproti tomu 48 osob evidovaných v těchto čtvrtích mělo pod-
mínky bydlení nevyhovující, dvě z nich v demolicí. Největší skupinu mezi
nimi představovali již zmínění rodáci z okresu Poprad. V průběhu šede-
satých let byla v rámci vnitřního rozplytí postupně zlikvidována všechna
mista „nežadatelno soustředění cikánů“ ve starších čtvrtích, takže úřady
mohly konstatovat, že např. i 85% Romů z východního Slovenska (celkem
319 osob) má bydlení „vyhovující“. Podle uváděných zpráv „cikánských
komisí“ i analýz E. Davidové to byly vesměs 1-2 pokojové byty ve starší

hromadné zástavbě, po rekonstrukci se základním hygienickým vybou-
vením, v nichž žily převážně početné, často i vícegenerační rodiny.

V letech 1956-1959 (cca 58 registrovaných) a ještě častěji v šede-
satých letech (celkem 100 osob) získávala už číst zejména mladších
obyvatel romského původu také byty v obvodech Kunčice, Kunčický,
Poruba, Zábřeh, Hrabůvka. Ani v těchto případech však většinou nešlo
o byty ze soudobé panelové výstavby, které byly v té době považovány
za komfortní. Výsledkem bylove politiky ostravských úřadů byla skuteč-
nost, že v roce 1969 žilo celkem pouze 19 dospělých registrovaných
Romů v kategorii bytů „velmi dobrých“, z nových čtvrtí jen sídliště Zábřeh
a Jižní město nabídla romským rodinám po jednom novém bytu první
kategorie. (E. Davidová ovšem soudí, že „kvalitně bydleli Romové
už častio nejspou zařazení do evidence cikánského cihlika“).¹⁴³

Na druhé straně ovšem je třeba zdůraznit, že v průběhu šedesátých
let se průměrná úroveň ubytování Romů i podle výsledků šetření
E. Davidové zlepšila. Vyhovující bydlení mělo celkem 1050 registrovaných
dospělých Romů (pochopitelně také jejich rodinní příslušníci do 15 let).
Nevyhovující bylo stále ještě ubytování 71 romských obyvatel, přičemž
také v rámci nových sídlišť (Zábřeh, Jižní město a Poruba) se uvádí
17 bytů v nejnižší kategorii. Dávodem jejich zařazení byla zřejmě špatná
úroveň hygieny, event. přelidnění. Např. ve dvou dvoutletkových domech
na Dělnické ulici v Porubě bylo ubytováno 47 registrovaných osob a dvě
nechtěně početné rodiny z východního Slovenska. Charakteristická pro
Ostravu je skutečnost, že až na jednu výjimku (7 příslušníků rodiny
oláského původu) všichni obyvatelé bytů nejnižší kategorie pocházeli
z Východoslovenského kraje.

*Ekonomická a sociální struktura romského obyvatelstva Ostravy, její
vztah ke kvalifikaci a úrovni vzdělání:* učinit si na základě statistických
přehledů E. Davidové přesnější představu o těchto kategoriích je dost
obtěžné. Je to zřejmě především vlna podkladů, které byly značně
nepřesné, nedodržovaly jednotný postup vymezení sledovaných ukazatelů
a navíc často blížie necharakterizovaly obsah užívaných pojmů. Např.
v tabulkách označených „skupiny povolání“ se směšují ukazatele pro-
fesionního zařazení s kategoriemi sociální skladby a kvalifikace. Autorka se
v několika případech vrací ke starším přehledům z roku 1966, ty jsou však
bohužel nesrovnatelné se statistikou z let 1968-1969, takže také
neumožňují přesnější přehled. Nezbyvá tedy než se pokusit srovnat to,
co je k dispozici a pokusit se alespoň o několik obecnějších postřehů.

Ekonomická aktivita: V roce 1966 bylo podle uváděných přehledů
evidovaného romského obyvatelstva v Ostravě ekonomicky aktivních
celkem 651 osob - z toho 455 mužů, 109 žen a 87 mladistvých. Mimo
pracovní poměr bylo kromě 57 adolescentů 42 mužů a 396 žen pro-

dukativního věku, z toho 32 pobíralo plny, 8 částečný invalidní důchod. (Údaje převzala autorka z tabulky, v níž jsou uvedeny také ostatní sledované okresy - z těch byla nejpriznivější situace údajně na Karvinsku, kde nepracovali pouze 2 muži. V okrese N. Jičín bylo nepracujících mužů 6, na Opavsku 8; celkem bylo aktivních 90,7% mužů a 30% žen v produktivním věku).

V roce 1969 uvádí autorka v Ostravě pouze 6 nepracujících mužů aktivního věku, další bychom zřejmě mohli hledat mezi 190 osobami, u nichž nebylo zaměstnání v kariéře vůbec uvedeno; procento ekonomicky aktivních žen se jeví jako poněkud nadšené (celkem 293, tj. 52,4% evidovaných), v domácnosti bylo 293 žen (25,6%). Dále bylo registrováno 50 důchodců (bez uvedení typu důchodu), 8 studentů a učňů. Celkem vykazuje tabulka 600 ekonomicky aktivních osob; z bližších údajů o jejich sociálním zařazení nás jistě nepřekvapí, že mezi ostravskými Romy nebyli v r. 1969 soukromníci ani příslušníci svobodných povolání či absolventi vysokých škol, ostatní sociální kategorie se uvádějí jako „povolání“.

Profesní zařazení, kvalifikační úroveň: jako samostatná, jednoznačně určená zaměstnanecká kategorie jsou uváděni v roce 1969 pouze řidiči. Bylo jich 23, téměř polovina z nich pocházela z Východoslovenského kraje, z toho šel z okresu Spišská Nová Ves. Toto zaměstnání uvádí autorka jako vyšší kvalifikaci, což je možno akceptovat s jistou výhradou, neboť z jiného přehledu se dozvíme, že sedm z nich bylo plně, resp. zčásti ngramotných. Je otázka, zda mohli zvládnout autoškolu nebo spíše jen jednodušší kurz závodní dopravy. Pravděpodobně šlo o druhý uváděný příklad - z pramenů jiné povahy víme, že Romové se občas objevovali jako řidiči menších přepravních prostředků uvnitř závodů - vysokozdvizných vozíků, jeřábek apod. Dále žilo podle E. Davidové v uváděné době v Ostravě pět kvalifikovaných dělníků VZKG a dva horníci - jejich skutečné pracovní zařazení však není uvedeno. Bez uvedení profese a bližších údajů o zaměstnavateli je zaznamenáno dalších 10 „kvalifikovaných dělníků“. Kromě dvou rodáků ze Spiše a jednoho z okresu Trebišov měli všichni pocházet ze středního Slovenska. Vzdělanostní struktura „kvalifikovaných“ dělníků se zřejmě příliš nelišila od úrovně řidičů, neboť mezi všemi evidovanými Romy jsou pouze tři hotoví absolventi střední školy či učiliště. Specifickou strukturu vykazovaly z hlediska odborné přípravy zaměstnané ženy romského původu - byla mezi nimi uváděna pouze jedna kvalifikovaná dělnice (bez bližších údajů).¹⁴⁴⁾

Všechny tyto nepřilíš konkrétní údaje o počtu a úrovni romských zaměstnanců, kteří měli alespoň určitou odbornou přípravu pro výkon svého zaměstnání, jsou celkem zamědatelné ve srovnání s počty nekvalifikovaných dělníků: z evidovaných romských obyvatel Ostravy se mezi

ně řadilo celkem 505 osob (44,2% všech registrovaných nad 15 let s uvedeným pracovním zařazením, 84,2% ekonomicky aktivních). Hlavní závody zaměstnaly 74 nekvalifikovaných romských pracovníků, na dolech jich bylo 32 (jak víme z jiných pramenů, vesměs při povrchových pomocných pracích). Poměrně často se mezi obory v nichž Romové pracovali objevují služby, ovšem opět bez bližšího rozlišení. Samostatně se uvádějí „nižší zaměstnanecké služby“, v nichž se angažovalo celkem 50 romských zaměstnanců bez kvalifikace. Téměř polovina z nich (23 osob) pocházela z osad východního Slovenska. Kvalifikační struktura mužských romských zaměstnanců z této oblasti byla všeobecně nejméně příznivá - celkem se do kategorie nekvalifikovaných dělníků řadilo 91,6% ekonomicky aktivních a 58,6% všech dospělých Romů z Východoslovenského kraje.

Úroveň kvalifikace ostravských Romů přesně odrážela jejich celkovou vzdělanostní strukturu. Ta pak nejlépe dokládala výsledky všech pokusů odpovědných institucí o zvýšení gramotnosti romského obyvatelstva a zlepšení školní docházky dětí. První přehled z roku 1966 se souhrnnými údaji pro celý kraj uvádí pro město pouze 73 ngramotných mužů, 175 žen a 19 mladistvých (v celém kraji bylo podle něj navíc 300 ngramotných mužů, 258 žen a 50 mladistvých, z toho např. v okrese Frýdek-Místek 130 mužů a 120 žen, na Opavsku naopak pouze 14 mužů). O věrohodnosti této statistiky lze ovšem s úspěchem pochybovat. E. Davidová zjistila na základě evidenčních karet a vlastního terénního průzkumu (a všechny zprávy i statistické přehledy z konce šedesátých let to potvrzují), že ve skutečnosti byla situace v Ostravě daleko horší: mezi 1144 registrovanými dospělými ostravskými Romy bylo v roce 1969 celkem 27,7% zcela ngramotných (317 osob, z toho 197 žen), 24,3% (278 osob, z toho 142 ženy) pologramotných, celkem 395 osob neabsolvovalo všechny třídy základní školy (208 mužů a 187 žen dokončilo povinnou školní docházku v nižších třídách). Všechni dohromady představovali tyto „nedoučkové“ 86,5% vši registrované dospělé romské populace v Ostravě. Toto číslo bylo bezesporu alarmující a zřejmě celkově převyšovalo zjištělé údaje z přehledů vzdělanostní struktury romského ctinika v celé ČSSR (údaje nejsou zcela srovnatelné, koncem roku 1966 se udávalo v českých zemích 6,5 tisíce ngramotných Romů do 40 let, podle cenzu z r. 1970 mělo základní vzdělání - zřejmě i neukončené - cca 62,8% Romů v ČSSR, 9,7% mužů a asi 2% žen vykazovalo odborné nebo vyšší školy).¹⁴⁵⁾ Zarážející je skutečnost, že u poslední vlny přistěhovalců po roce 1965 je procento osob s žádným a neúplným vzděláním proti průměru ještě vyšší - čini 88,4%. Nizká úroveň vzdělanosti se přitom netýkala jen dospělých ostravských Romů, ale i soudobých školáků. Více než dvě pětiny dětí ukončilo ve školním roce 1969-1970 školu v pátém ročníku (810 z celkového počtu 1857 absolventů základního vzdělání).

V celkovém přehledu podobně jako u předcházejících ukazatelů nejlépe dopadá vzdělanost Romů pocházejících z východního Slovenska. Negramotných bylo mezi nimi 146 (39,2%), pologramotných 76 (20,4%), neukončenou docházku mělo 27,7%. Celkově jich prošlo úspěšně základní školou pouze 47, tedy 12,6%. Z hlediska věkových skupin vykazovali nejvyšší procento negramotných a pologramotných jako u všech ostatních romských obyvatel CSR děti do 14 let (46 z 50). Vzdělanostní skladba žen byla stále ještě poznamenána vysokou negramotností (41%). Zajímavé ovšem je, že v té době bylo v Ostravě zjištěno celkem osm studentů, z toho tři vysokokoškoláčky a dvě dívky v kategorii „studium a učení“.

Kategorie „životní úroveň“ ve vztahu k ostatním strukturám: záření všeho romského obyvatelstva do tří kategorií, které vycházelo v podstatě ze stupně jeho přízpůsobení majoritě, bylo typickým výplodem sítí politiky šedesátých let. Používaly je instituce decizní sféry, běžně se s ním setkáváme i v odborné literatuře až do konce osmdesátých let. Jak jsem už uváděla, nepovažují za užitečné rozvádět podrobněji oficiální charakteristiky skupin, neboť v praxi bylo jejich vymezení velmi vágní. Většinou odražely alespoň do jisté míry celkovou sociálně-spedičenskou úroveň jednotlivých romských komunit (rodin i širších příbuzenských a lokálních společenství), míru jejich schopnosti kopírovat navenek způsob života majorit. Odborná literatura je zpravidla uváděla jako specifický ukazatel sociální struktury romského obyvatelstva. Eva Davidová si uvědomuje ošidnost ukazatele „životní úroveň“ těchto tří skupin, ovšem z nedostatku jiných možností jejich dělení přejímá a pokouší se na jeho základě i o určité korelace. Uvádím některé z nich spíše pro ilustraci dobového pohledu na ostravské Romy.

V roce 1969 bylo z 1144 evidovaných dospělých romských obyvatel Ostravy zařazeno 149 (13%) do kategorie I (asimilovaní), kat. II (schopní přízpůsobení) zahrnovala 571 osob (49,9%), „obřízné adaptabilní“ zbytek se podílel na celkové struktuře ostravské romské populace 37,1%. (Ve skutečnosti ovšem bylo „nepřízpůsobivých“ Romů ve městě mnohem více, neboť mezi ně jisté patříla velká část těch, kteří nebyli vůbec evidováni.) Podle uváděných přehledů byly tyto tři skupiny rozmišřeny celkem rovnoměrně v jednotlivých ostravských čtvrtích, pouze Ostrava V (Slezská Ostrava), kde sídlila velká část asimilovaných Romů ze středního Slovenska (srv. s. 93) vykazovala lepší skladbu romského obyvatelstva - 44,5% příslušníků I. kategorie, 40,1% kat. II, zbytek 15,4% nepřizpůsobivých. V Ostravě VII (Radvanice) bylo jen 28 Romů, ani jeden z nich však nebyl zařazen do I. kategorie.

Statistické přehledy potvrzují, že míra adaptability Romů do značné míry závisela na jejich původu. Nepříznivě podle nich dopadali rodáci ze Spiše, z nichž bylo do kat. I zařazeno jen 16 osob (12,2%). Celkově

podíl východoslovenských Romů na skladbě této skupiny byl příznivější (13,7%) zejména díky rodákům z okresu Poprad (22,2%). Na nejnižším stupni přízpůsobivosti přesahovali průměr o 1,2%, nejlépe opět dopadli okres Spišská Nová Ves s téměř padesáti procenty nendaptabilních. Nejpriznivější skladbu ze všech imigrantů vykazovali rodáci z okresu Žiar nad Hronom - z celkového počtu 20 osob bylo 12 v kategorii I, ve dvou ostatních po čtyřech. Vliv délky sídlení sítě na míru přízpůsobení romského obyvatelstva novému prostředí nebylo zřejmě možno, na základě sledovaných ukazatelů objektivně posoudit.

Na rozdíl od rodiště hrálo profesní zařízení a stupeň kvalifikace při rozhodování obvodních národních výborů o struktuře romské populace na jejich území méně významnou roli. Svědčí o tom fakt, že z 22 řidičů bylo do kategorie I zařazeno devět, z dalších 16 kvalifikovaných dělníků pouze sedm, ze tří studentek jedna. Naopak ukazatel dosaženého vzdělání odpovídal „životní úrovni“ dosti výrazně. U negramotných převážovala kategorie III. (53,6%), v první jich bylo pouze 22. Ve skupině s neukončeným vzděláním převážovala kategorie II. (60,6%). Složení absolutně celé ZDŠ vypovídalo následovně: 1. kategorie 44 osob (29,1%), II. celkem 71 příslušníků (47%), nejnižší kateg. 36 osob (23,8%).

Nejasností a nepřesností obsahu pojmu životní úroveň romského obyvatelstva dokládá tabulka, která by měla charakterizovat situaci koncem šedesátých let v celém kraji. Na rozdíl od ostravského přehledu jsou v ní uvedeny počty rodin. Za zcela bezproblémový považovala decizní sféra okres Opatava, kde je uvedeno celkem 127 rodin I. kategorie, pouze 2 byly zařazeny do kategorie druhé, v nejnižší není ani jedna (navzdory tomu, že např. ve Vitkově přetrvávala velmi neulícená situace s ubytováním Romů). V okrese Karviná převládala II. kategorie s počtem 233 rodin, v okrese Frydek-Místek byly dokonce téměř tři čtvrtiny rodin označeny jako nepřizpůsobivé. Na Novojičínsku, kde byla dlouhodobě usídlena jedna z nejúspěšnějších romských komunit kraje, podle úřednicku ONV přesto převládala II. a III. kategorie (44,7% a 36%). Opět jen pro ilustraci uvádím, že na celém území českých zemí bylo v těchto letech zařazeno do I. skupiny 40,6%, do II. 41,5% a do III. pouze necelých 18% Romů.¹⁴⁶⁾

V ostatních kapitolách své studie E. Davidová dokládá řadu dalších jevů a procesů, o nichž jsem se v předcházejícím textu zmiňovala - např. postupný rozklad tradiční romské velkorodiny u usazených romských komunit, trvale přetrvávající izolaci a převážně negativní vztah makrosociety ke všem skupinám Romů bez ohledu na stupeň jejich „přízpůsobení“ apod. Její závěry jsou nám dnes podkladem pro další plánovaný výzkum, jehož výsledky budou vyžadovat samostatnou publikaci.

Konkrétní situace v řešení problematiky romského obyvatelstva, jak jsem se jí pokusila v předcházejících kapitolách popsat, nabízí řadu podnětů k zamyšlení: Komunistický systém, který se v průběhu šedesátých let již plně etabloval, vrašel do procesu vývoje romského obyvatelstva a jeho vztahů s majoritou nadále řadu specifických rysů. Na rozdíl od chaotického přístupu padesátých let, jehož následky jsem se pokusila shrnout ve 3. kapitole, se v tomto období režim naopak pokoušel vytvořit a realizovat řízený program asimilace Romů. Jeho politika však jakoby mimoděk vyvolávala řadu protichůdných a pro decizní sféru zřejmě nečekaných problémů. V literatuře byly v obecné rovině mnohé nepřehledné následky jeho opatření již poměrně podrobně popsány.

Nedávno např. slovenská socioložka M. Dubayová ve svých studiích a polemických vystoupeních zdůraznila, že vedle akcelerace urbanizačního procesu je pro vývoj všech složek společnosti (zvláště však romského obyvatelstva) v období komunistického režimu charakteristická destrukce vnitrokulturních regulačních mechanismů: „V kulturní antropologii je pravidlom, že čím uzavretejší typ kultúry, tým silnejšie sú destruktívne účinky nesyistémových vstupov, tým menšie je „kulturný korpus“ schopný regenerácie a revalidácie.“¹⁴⁷ Výzkum na regionální úrovni podle mých poznatků její tezi plně potvrzuje: formální administrativní zásahy, které jsem popsala v předcházejících kapitolách, nevedly ke sledovaným cílům, ale naopak výrazně destruktovaly přirozené kulturní regulátory romského společenství, založené na skupinových, zejména rodinných vztazích. Fakta o rozpadu tradiční romské rodiny, nárustu pro Romy nezvyklých forem kriminality (prostituce, kuplířství) jsou dostatečně známa, méně se hovoří o dalších souvislostech:

Pod vlivem více méně vynucených migrací, které navíc směřovaly převážně do anonymního prostředí českých průmyslových center, se kromě dosavadních infrastrukturních vazeb zpětně také veškeré tradiční vazby na majoritní komunitu v původním prostředí. Ty samozřejmě nikdy nebyly bezkonfliktní a Romové v nich zaujímali většinou velmi podřadné postavení. Charakterizovala je však závislost na konkrétním lokálním společenství, v němž každá skupina i jednotlivec plnil svou „předepsanou“ sociální roli v přehledném, srozumitelném systému. Po odchodu z rodných slovenských osad se romským komunitám a většinou ani jednotlivcům až na výjimky (většinou již dříve asimilovaní) nedarilo navázat nové společenské kontakty, makrosocieta je mezi sebe v pravém slova smyslu a v plné míře nepřijala. Po stránce sociální i ekonomické se stávali všichni příslušníci romského etnika závislymi na anonymním státu. Ten nenabízel žádné podnětové stimuly, žádnou hlubší motivaci pro

„otevření“ romských komunit, pro jejich organizační a neformální začlenění do celospolečenských struktur. Jeho úsilí o začlenění Romů do majoritní společnosti nejdříve jakýmsi samovolným procesem a později stále silnějším nátlakem shora, se samozřejmě nemohlo setkat s úspěchem.

Jak jsem se pokusila ukázat, poněkud příznivější byla situace v tomto směru v místech menšího soustředění romských imigrantů ve venkovských obcích. Byly tam vesměs lepší podmínky pro řešení základních sociálních potřeb (ubytování, pracovní zařazení), slyk mezi nimi a majoritou byl neformálnější, bezprostřednější, obě komunity nebyly zpravidla vůči sobě tolik uzavřené jako ve městech. Podle svědectví pamětníků tu např. docházelo v šedesátých letech již běžně ke smíšeným interakcím sňatkům - je ovšem otázka, na jaké sociální bázi a s jakou odezvou u různých vrstev obou skupin obyvatelstva. Hlubší přetřiny příp. důsledky těchto procesů stejně jako další s nimi související jevy můžou objasnit jen rozsáhlejší teritoriální průzkum, který v současné době již probíhá. Dosavadní studium archivních pramenů i současný stav integrace romských komunit ve většině těchto středisek naznačují, že ani na venkově se nedarilo Romům výrazněji pronikat do zdejších „vyšších“ sociálních struktur - ať už prostřednictvím rodinných či zaměstnaneckých vztahů (opědntě jsou případy vyhlednějšího profesního zařazení - např. traktorníků).

V anonymním městském prostředí byl pro většinu Romů průnik do vyšších příček struktury majoritní společnosti téměř nemožný. Nesouvislo to jen s celkovou nízkou úrovní vzdělanosti a s odlišným, pro majoritu nepřijatelným způsobem života (který však na druhé straně - jak jsem se pokusila dokázat na ostravském příkladu - majoritní úřady dlouhodobým neřešením bytového problému a osiřelých sociálních problémech Romů spíše fixovaly). Obecnější příčinou byla i skutečnost, že sám komunistický režim vytvářel vlastně, vůči řadě společenských vrstev uzavřenou (nebo i nepřátelskou) hierarchii, do níž bylo obtížné proniknout z jakékoliv ideologicky odlišné, nestandardní pozice. Romové měli vhodné třídní předpoklady, chyběla jim však potřebná ideologická výzbroj. V tomto směru je příznačné zjištění, že i v případě romských aktivistů, vzorných pracovníků a úderníků byla považována legitimace KSČ za nezbytný předpoklad nebo alespoň vizitku ulehčující kontakt s decizní sférou.

Dalším typickým rysem komunistické společnosti, který se podepsal na pozicích a postojích Romů, byla celospolečenská devalvace významu vzdělání: V prostředí, které soustavně preferovalo manuální práci a opíralo svůj systém o „dělnickou třídu“, se projevil veškeré snahy o podněcení zájmu Romů o elementární školské znalosti jako neúčinné. I tu chyběly základní motivační podněty - na Ostravsku se např. při celkové mzdové

nivclazaci finančně vyhlácela nekvalifikovaná práce. Region poskytoval dostatečně mnoho pracovních příležitostí, které umožňovaly okamžitě, stály a velmi slušný výdělek. Finanční motivace byla pro živatele početných romských rodin pochopitelně velmi významná. Zvyšování kvalifikace nebo studium v tomto směru nezajímaly rychlý a zaručený efekt, ale znamenaly spíše další výdaje a nezaručovaly ani lepší perspektivy pro budoucnost. K tomu přistupoval sám školský a vzdělávací systém, který byl romskými dětmi i jejich rodiči často vnímán jako nepřátelský a nepochopitelný (formálnost, nepřiměřené požadavky, nepochopení mentality romských školáků, rasové předsudky spolužáků, někdy i učitelů apod.)

Pro komunistický školský systém bylo charakteristické, že ke zkonatelení registrace romských školáků a k jejich lepší školní docházce (v r. 1966 už navštěvovalo pravidelně školu asi 56% romských dětí příslušného věku) nedospěl podněcováním přirozeného zájmu dětí a jejich rodičů o vzdělání, ale převážně administrativními, donucovacími metodami. Přitom rezignoval na projekty tzv. vyrovnávacích tříd, který se na Ostravsku výrazně osvědčil a jehož výsledky potvrzovaly, že romské děti jsou stejně nadané, přičinlivé a dobře vzdělatelné jako kterékoliv jiné. Místo toho preferoval masové přetazování romských školáků do zvláštních škol, pro jejichž absolventy se možnosti dalšího vzdělávání automaticky zužovaly. Ani základní škola však neposkytovala Romům příliš mnoho individuální péče a příležitosti - velká část romských dětí ukončovala základní vzdělání v nižších třídách. Přitom se nepodařilo vytvořit žádnou ucelenou, prakticky ověřenou koncepci dalšího vzdělávání nebo alespoň pracovní využití romských absolventů. Většina chlapců přebírala nekvalifikovaná místa svých otců, děvčata předčasně (podle názoru majorit) zakládala rodinu. Negramotných starších romských občanů pak ubývalo spíše následkem přirozeného vymírání než díky jejich alfabetizaci.

Výsledkem usilí režimu o povznesení vzdělanosti romského obyvatelstva byla skutečnost, že se sice dařilo postupně likvidovat vysoké procento jeho negramotnosti, nicméně celková úroveň vzdělanosti Romů zůstávala hluboko pod celospolečenským průměrem. Na Ostravsku byla přitom situace pod vlivem uváděných příčin ještě horší, než v jiných velkých městech. V době, kdy se v Praze, Brně, Bratislavě, Košicích začínaly formovat nepřilíš početné, ale výrazně skupiny romské inteligence, trpěla Ostrava naprostou absencí středškolsky a vysokoškolsky vzdělaných Romů, nepočtení studenti z jejich řad často vyšší vzdělání z různých důvodů nedokončili.

Hluboký úpadek postihl v letech komunistického režimu světytnou, bohatě strukturovanou tradiční romskou kulturu. V podmínkách sloven-

ských osad byli jejími tvůrci i nositeli prakticky všichni členové komunity, po rozbití rodinných a lokálních vazeb rychle upadala znalost jazyka. Druhá generace přistěhovalců začala ve velké míře užívat specifickou smíšeninu romských, slovenských, maďarských a českých dialektů, odborníky označovanou „etnolekt“. Tento jazyk se po stránce gramatické i sémantické vyznačoval zjednodušenými, nekultivovanými vyjadřovacími prostředky, což představovalo mj. velký handicap pro romské školáky a částí dívod jejich zařazování do vyšších škol. Velká většina rodin přestala soustavně pěstovat původní zvyklosti a obrady, mizel tvůrčí přístup k písňové a slovesné tradici. Komunistický režim v souvislosti s neuznáním ctnicily navíc často romskou kulturu potlačoval, snažil se ji vyméstnat do ránce „lidové umělecké tvorivosti“ majorit. Soubory, které Romové vesměs spontánně zakládali, se setkávaly s finančními potížemi, administrativními zássahy apod. Spolu s likvidací romských tradic mizelo ovšem víc než jenom tvůrčí projevy kultury. Postupně se stíraly, někdy i vytrácely také ty stránky života romských komunit, které mohly obohatit duchovní život a vzájemně vzlatny celé společnosti (soudržnost rodin a jejich přísný vnitřní řád, skromnost a preference duchovních hodnot, samozřejmějnost solidární výpomoci, bezprostřednost a vstřícnost apod.) Mladé romské rodiny, zejména ty z nich, které se trvale usadily v prostředí průmyslových měst, začaly přebírat nové kulturní vzory, v jejich rámci také např. mnohé vnější rysy utvářející se konzumní společností, její masovou kulturu apod. Těmto vlivům se většina romských komunit nedokázala úspěšně bránit - snad nejvýrazněji však zasahovaly právě ty skupiny romského obyvatelstva, které se navenek jevíly jako asimilované, „nejlépe přizpůsobené“ životnímu způsobu majorit. Celospolečenský marasmus vyvolával a posiloval u mnohých romských komunit celou řadu dalších negativních, krizových jevů - např. nové formy parazitismu, netečnosti k individuální tvůrčnosti, sverázný vztah k vlastnictví (všechno patří všem, je možno bezrestině rozkrádat „cizí“ - státní majetek).

Tyto obecné závěry vycházejí z analýz vlivu komunistického režimu na utváření celospolečenského klimatu a v jeho rámci i na vývoj romského etnika v českých zemích. Praktická realizace státní politiky vůči romskému obyvatelstvu na Ostravsku přináší řadu konkrétních poznatků o jejich dalších nepřiznivých důsledcích. Pro dlouhodobé trendy vývoje a postavení Romů byla podle mého názoru alarmující zejména skutečnost, že ani zdánlivé úspěchy v řešení díličích otázek nepřispívaly ke komplexnímu řešení integrace Romů do majoritní společnosti. Od přelomu padesátých a šedesátých let se vyhrloilo několik základních tendencí, které působily spíše opačně:

a) Dnes už snad nikdo z odborníků nepochybuje o tom, že zákon č. 74/1958 o trvalém usazení kočujících osob byl diskriminující. Ocílil

1117R

se dokonce v rozporu i s původními zásadami komunistického režimu, který se na počátku padesátých let pokoušel budovat svou politiku vůči Romům na občanských principech. Komunisté si ovšem jeho diskriminační charakter nikdy nepřipustili. Podle představa aparátu KSČ a státních orgánů bylo cílem zákona uzavřít počáteční etapu nekoordinovaného přistupu k romskému obyvatelstvu a nastartovat radikální změny v jeho převýchově. Realizace tohoto cíle ovšem už v počátcích narazila na problémy, které politiku režimu vůči Romům provázely od počátku. V prvé řadě to byla špatná koordinace a odborná nejasnost příprav opatření, neschopnost odpovědných orgánů jednoznačně a srozumitelně formulovat zásady, z nichž měl vycházet soupis kočujících a následně trvat na jejich realizaci. V jeho průběhu proto došlo k průtahům, slovký osob byly započítány neoprávněně nebo nespřávně zařazeny. Mnohé omlyly pak úřady po několik let se značnými poližemi napravovaly, části započítaných Romů způsobilo omezení pohybu značné komplikace, aniž by vyřešilo např. problémy s ubytováním.

Na druhé straně se ukázalo, že snaha o administrativní omezení a řízení živelného pohybu společensky nezakotveného obyvatelstva je zcela marná. Početné skupiny Romů - často právě ty, jichž se měl zákon lykát především, se neuměly nebo nechťely jeho ustanovením podřítit a prosít je ignorovaly. Představitelé režimu museli nakonec sami konstatovat, že zákon ani soupis nespřlnily očekávání. Trvale nepřinesly kladné výsledky ani v těch oblastech, kde se zpočátku podařilo celkovou situaci zlepšit - např. v upřesnění evidence obyvatel, školou povinných dětí, doplnění dokladů apod. Neustávající pohyb jednotlivců i skupin a další administrativní změny vnašely do celého systému opět zmatek. Zákon i soupis se tak zařadily mezi ta opatření komunistického režimu, při jejichž realizaci znovu prokázal neschopnost důsledně realizovat svá vlastní rozhodnutí.

b) Šedesátá léta představovala novou etapu vývoje komunistického režimu, oficiálně označenou jeho představiteli za „dovřzení socialistické výstavby společnosti“. Bez ohledu na prohlubující se ekonomickou krizi prožívala společnost období relativní stabilizace, zlepšení sociální situace a životní úroveň hůře situovaných vrstev, postupného uvolňování politické situace. Na řešení „romské otázky“ zpočátku pro nával administrativních a právních změn nezbyval prostor a čas, postupně však vyvířoval nálehavý problém: jak zařadit Romy do rámce tzv. vyspělé socialistické společnosti, jejíž předstírané klady se snaží režim deklarovat i vůči světu. Stále trvaly problémy s velmi špatnou úrovní jejich bydlení, hygieny, vysokým stupněm ngramotnosti a nízkou kvalifikací, odlišnou mentalitou a způsobem života, který se vymykal z normy, závazné pro všechny občany státu. Většina dosavadních opatření, která měla podle původních představ

vést k rychlé asimilaci romského obyvatelstva s majoritou, se nijak účinně nebo působila příliš pomalu a přinášela jen sporadické výsledky. Režim se proto snažil zdokonalit dosavadní a hledal nové metody a cesty řešení.

c) Výsledky mělo přinést zejména mnohem důslednější uplatňování principů politiky vůči Romům, které byly rozpracovány v předlehnějším období. Zodpovědnost se opět přenášela na zakladní složky státního aparátu - národní výbory a jejich různé komise a subkomise, občanské výbory, složky Národní fronty. Ty měly zabezpečit disledné vedení evidence, přidělování bytů, kontrolu zdravotní péče a dodržování hygieny, školní docházky, kulturní a osvětovou činnost mezi Romy. Rozbor konkrétní situace na Ostravsku v první polovině šedesátých let opravňuje k závěru, že v některých směrech se skutečně situace romského obyvatelstva viditelně zlepšila.

Rozvoj stavebnictví, zejména budování nových sídlišť otevřelo možnost alespoň částečného řešení bytové otázky. V prvé řadě se národní výbory na Ostravsku snažily odstranit maringolky, likvidoval místa „nežádoucího soustředění Cíkáň“ ve starých částech města. Ubytování romských rodin, které postupně opouštěly demolic a dělnické ubytovny, se řšilo pokud možno individuálně, např. jednotlivé obvodý města Ostravy je zařazovaly buď do všeobecných nebo speciálních pořádků. Ve městech se snažily příslušné orgány řídit zásadami rozplyu romských rodin do několika obvodů, stěhovaly je většinou do starších rekonstruovaných přizemních bytů, respektovaly i příni oddělit je od majoniních obyvatel, kteří většinou přijímali nové romské obyvatele s nedůvěrou. V tomto období se na Ostravsku ncuplatňovalo masové stěhování Romů do nové vybudovaných panelových sídlišť, která pro ně rozhodně nepředsťavovala vhodný způsob ubytování. Řešení bytové otázky ovšem neprobíhalo všude rovnoměrně a bylo spíše záležitosí průmyslových středisek - opět se projevila typická nedůslednost a neschopnost decizní sféry řešit problém v celém rozsahu. Maringolky zmizely z ulic Ostravy, dlouho ale přetrvávaly v Komárově, velmi neutěšená bytová situace přetřivala ve Vitkově, na Karvínsku a Frydceku.

Pokračoval poměrně příznivý vývoj zdravotní péče, zejména o matky s dětmi, o školní mládež. Postupně mizely typické choroby romských osad, zejména tbc, oční a kožní nemoci, dětské epidemie. V této oblasti pomáhalo zlepšení evidence, důraz na využívání zdravotnických poraden, na němž záleželo i přiznání sociálních dávek (opět tedy forma administrativního nátlaku, v tomto případě však docela úspěšná). Podle V. Vavry rodilo v roce 1966 už 94% ostravských romských matek v porodnicích (v roce 1960 to byla pouhá třetina). V době těhotenství

navštěvovalo poradny asi 78% žen, úmrtnost kojenců klesla na 75 promile (stále ovšem byla výrazně vyšší než 27 promile u majorit).¹⁴⁶⁾

Kc zlepšení zdravotního stavu romského obyvatelstva přispívaly další viny - např. uváděné řešení bytové situace, celkový sociální vzestup trvale usazených rodin. Na ně se nepodílela pouze zaměstnanost a poměrně slušné průměrné příjmy v ostravských průmyslových závodech, ale také důsledné uplatňování sociálních dávek (přídavky na děti, důchody apod.) To se ovšem na druhé straně stávalo také trvalým zdrojem mnoha problémů. Progressivní výpočet dětských přídavků např. zajišťoval početným romským rodinám dostatečné příjmy i bez ohledu na odměnu za nequalifikovanou, fyzicky namáhavou práci. Nepřímě tak motivoval sklon k absenteismu, bulasťvi, vyhýbání se pravidelnému pracovnímu poměru. Také k přiznání invalidního důchodu přistupovaly často úřady benevolentně a některé skupiny Romů se rychle naučily toho využívat (zmiňovala jsem se např. o schopnosti oláškých Romů orientovat se v právních i jiných předpisech). Pokusy o zpřísnění výplaty sociálních dávek (zejména odebrání dětských přídavků rodičům a jejich přímé využívání k sociální pomoci dětem) měly zpravidla jen krátkodobý účinek, neboť neustále změny v organizaci péče o Romy znesnadňovaly evidenci a důslednou kontrolu. Není snad ani třeba zdůrazňovat, že přerozdělování společenských prostředků a takovéto formy péče o sociální zabezpečení obyvatel zesilovaly závislost Romů (a nejen jich) na státu. Poslivaly v nich představitel, že je povinností společnosti se o ně postarat, aniž by se sami přičinili o zabezpečování svých potřeb.

d) Přes veškerou snahu komunistického režimu o asimilaci romského obyvatelstva zůstávala jeho značná část stále v kategorii „nepřizpůsobivých“ (podle soudobých charakteristik III. skupina). Oficiální zprávy odhadovaly jejich podíl v celostátním měřítku už pouze na 20-25% (věcně neregistrovaných), na Ostravsku se v místech většího soustředění tento podíl většinou výrazně zvyšoval (srv. předcházející podkapitulu). Uvádělo se, že žijí nadále v nevyhovujících hygienických, zdravotních a sociálních poměrech, jejich děti nenavštěvují pravidelně školu, zabývají se zbrolovou, drobnými krádežemi apod. Ačkoliiv byla většina z nich zahrnuta v roce 1959 do soupisu, pokračovali v živelném pohybu po území státu, úřadům se nedarilo velkou část z nich evidenci podchytili, často údajně měnili také zaměstnavatele (ovšem už výsledky soupisu z r. 1958 nás přesvědčily o tom, že v tomto směru decizní sféra často líčila situaci pod vlivem předstůdků nepravdivě). Nedostatky v evidenci vedly také k tomu, že se nedarilo definitivně likvidovat místa „nežádoucího soustředění Cíkanů“, neboť je rozšiřovaly, někdy i znovuvytvářely nově přicházející skupiny.

Ještě větší problém z hlediska majoritní představovali samozřejmě Romové oláští. U těch sice násilně usazení postupně vsoukali vedlo k výraznému omezení mobility a k podstatně zmeně zpusobu bydlení a života, ovšem pouze navenek. Nerozhodovalo ani jejich zařazení podle skupin, neboť ve skutečnosti měli mnohem úporněji než ostatní subetnické skupiny na udržování tradičních zvyklostí a hodnot, výrazně se distancovali od ostatního romského obyvatelstva a zůstávali uzavřeni i vůči makrosocietě. Nadále si utvářeli svůj vlastní svět, v němž platily zásady nesrozumitelné a většími i nepřijatelné pro majoritní společnost.

e) Navenek se zlepšující sociální a hmotné podmínky Romů byly ve svém souhrnu poznamenány nedůsledností, povrchním přístupem i účinnem a nešťastným rozporu, které se nahromadily v politice státu vůči romskému obyvatelstvu. V polovině šedesátých let se začala ve zdánlivém protikladu k dřívějším úspěchům v řešení romské problematiky projevovat u Romů apatie, nezájem o akce, které nepřinášely okamžité výsledky, někdy i nepřátelský postoj vůči snahám o „převýchovu“. Představitelé decizní sféry a ostatní veřejní činovníci, na něž se přenesla odpovědnost za výsledky práce mezi Romy, pocítovali bezmoc vůči jakémusi „bunčarogovému efektu“, který jako by neustále vracel lytěz problémy. V činnosti komisi, občanských a národních výborů, složek NF na Ostravsku narůstala v lepším případě pasivita a formálnost, v horším odmítavé, nepřátelské postoje vůči romským spulobčanům.

U uváděných příkladů je zřejmé, že dosavadní formy práce s Romy v mnoha případech selhávaly. Na konci šedesátých let už bylo jasné, že představy o úplné asimilaci romského obyvatelstva jsou nereálné. Vůbec se nespínlo očekávání představivců komunistického režimu, že sociální a ekonomické povznesení Romů povede k jejich rychlému společenskému a kulturnímu splynutí s majoritní společností. U části romského obyvatelstva se sice podařilo dosáhnout určité nápodoby způsobu oblékání, bydlení a některých dalších rysů konzumního způsobu života, ve skutečnosti to však byla změna vlnní povrchní a byla dosažena za cenu zhroutení tradičního sociokulturního systému romských komunit. Ve svém celku představovalo romské obyvatelstvo Ostravska na konci šedesátých let po stránce sociální, profesní, vzdělanostní i kulturní stále ještě nedostatečně stratifikovanou, uzavřenou a izolovanou, z pohledu majoritní „zaostalou“ skupinu přežívající na okraji společnosti.

navštěvovalo poradny asi 78% žen, úmrtnost kojenců klesla na 75 promile (stále ovšem byla výrazně vyšší než 27 promile u majorit),¹⁴⁸⁾

Kc zlepšení zdravotního stavu romského obyvatelstva přispívaly další vlivy - např. uváděné řešení bytové situace, celkový sociální vzestup trvale usazených rodin. Na ně se nepodílela pouze zaměstnanost a poměrně slušné průměrné příjmy v ostravských průmyslových závodech, ale také důsledné uplatňování sociálních dávek (přídatky na děti, důchody apod.) To se ovšem na druhé straně stávalo také trvalým zdrojem mnoha problémů. Progressivní výpočet dětských přídatků např. zajišťoval početním romským rodinám dostatečnou příjmy i bez ohledu na odměnu za nequalifikovanou, fyzicky namáhavou práci. Nepřímou tak motivoval sklon k absentérství, bulasťví, vyhybání se pravidelnému pracovnímu poměru. Také k přiznání invalidního důchodu přistupovaly často úřady benevolentně a některé skupiny Romů se rychle naučily toho využívat (znamenala jsem se např. o schopnosti olašských Romů orientovat se v právních i jiných předpisech). Pokusy o zpřísnění výplaty sociálních dávek (zejména odebrání dětských přídatků rodičům a jejich přímé využívání k sociální pomoci dětem) měly zpravidla jen krátkodobý účinek, neboť neustále změny v organizaci péče o Romy znemohly evidenci a důslednou kontrolu. Není snad ani třeba zdůrazňovat, že přetrvávalo sociálně společenství, proslýchá a takovéto formy péče o sociální zabezpečení obyvatel zesilovaly závislost Romů (a nejen jich) na státu. Poslivaly v nich představitel, že je povinností společnosti se o ně postarat, aniž by se sami přičinili o zabezpečování svých potřeb.

d) Přes veškerou snahu komunistického režimu o asimilaci romského obyvatelstva zůstávala jeho značná část stále v kategorii „nepřizpůsobivých“ (podle soudobých charakteristik III. skupina). Oficiální zprávy odhadovaly jejich podíl v celostátním měřítku už pouze na 20-25% (většně neregistrovaných), na Ostravsku se v místech většího soustředění tento podíl většinou výrazně zvyšoval (srv. předcházející podkapitolu). Uvádělo se, že žijí nadále v nevyhovujících hygienických, zdravotních a sociálních poměrech, jejich děti nenaštěvují pravidelně školu, zabývají se zechrou, drobnými krádežemi apod. Ačkoli byla většina z nich zahrnuta v roce 1959 do soupisu, pokračovali v živeném pohybu po území státu, úřadům se nedarilo velkou část z nich evidenci podchytit, často údajně měnili také zaměstnavatele (ovšem už výsledky soupisu z r. 1958 nás přesvědčily o tom, že v tomto směru decizní sféra často líčila situaci pod vlivem předurků nepravdivě). Nedostatků v evidenci vedly také k tomu, že se nedarilo definitivně likvidovat místa „nežadoucích soustředění Cikánů“, neboť je rozšiřovaly někdy i znovuvytvářely nové přicházející skupiny.

Ještě větší problém z hlediska majoritní představoval samozřejmě Romové olašští. U těch sice násilně usazení postupně vskutku vedlo k výraznému omezení mobility a k podstatně méně způsobi bydlení a života, ovšem pouze navenek. Nerozhodovalo ani jejich zařízení podle skupin, neboť ve skutečnosti šli imohem úporněji než ostatní subetické skupiny na udržování tradičních zvyklostí a hodnot, výrazně se distancovali od ostatního romského obyvatelstva a zástávali uzavření i vůči makrosocietě. Nadále si utvářeli svůj vlastní svět, v němž platily zásady nesrozumitelné a většími i nepřijaté pro majoritní společnost.

e) Navenek se zlepšující sociální a hmotné podmínky Romů byly ve svém souhrnu poznamenaný nedůsledností, povrchním přístupem i útkem a nešťaly základní rozpory, které se nahromadily v politice státu vůči romskému obyvatelstvu. V polovině šedesátých let se začala ve zdánlivém protikladu k dřívěm úspěchům v řešení romské problematiky projevovat u Romů apatie, nezájem o akce, které nepřinášely okamžité výsledky, někdy i nepřátelský postoj vůči snahám o „převýchovu“. Představitelé decizní sféry a ostatní veřejní činovníci, na něž se přenesla odpovědnost za výsledky práce mezi Romy, pocitovali bezmoc vůči jakémusi „bunčangovému efektu“, který jako by neustále vracel lytelé problémy. V činnosti komisi, občanských a národních výborů, složek NF na Ostravsku narůstala v lepším případě pasivita a formálnost, v horším odmítavé, nepřátelské postoje vůči romským spoluobčanům.

f) Z uváděných příkladů je zřejmé, že dosavadní formy práce s Romy v mnoha případech selhávaly. Na konci šedesátých let už bylo jasné, že představy o úplné asimilaci romského obyvatelstva jsou nečaitné. Vábec se nespínlo očekávání představitelů komunistického režimu, že sociální a ekonomické povznesení Romů povede k jejich rychlému společenství a kulturnímu splynutí s majoritní společností. U části romského obyvatelstva se sice podařilo dosáhnout určité nápodobu způsobu oblékání, bydlení a některých dalších rysů konzumního způsobu života, ve skutečnosti to však byla změna velmi povrchní a byla dosažena za cenu zhroutení tradičního sociokulturního systému romských komunit. Ve svém celku představovalo romské obyvatelstvo Ostravska na konci šedesátých let po stránce sociální, profesní, vzdělanostní i kulturní stále ještě nedostatečně stratifikovanou, uzavřenou a izolovanou, z pohledu majoritní „znoštolou“ skupinu přezívající na okrajích společnosti.

6. Pokus o nové řešení

Události tzv. pražského jara v roce 1968 se sice neprojevily v řešení romské otázky v celostátním měřítku bezprostředně, přesto však zasáhly do jeho vývoje velmi výrazně. Především byla v listopadu 1968 vládním usnesením č. 384 definitivně odminuta koncepce rozplytu. Problematika romského obyvatelstva byla v léže době nově svěřena do péče ministerstva (federálního a národních) práce a sociálních věcí, jejich prostřednictvím však především na sociální odbory krajjských a okresních národních výborů. Důraz se měl zpočátku klást zejména na sociálně-výchovnou práci mezi Romy, zároveň probíhala příprava k vyvíření nové koncepce řešení romské problematiky.

V průběhu osmašedesátého roku se pod vlivem celkového rozvoje prvku občanské společnosti výrazně zaktivizovala také činnost představitelů romského etnika zejména z řad nepřilíživé početné inteligence. Už v březnu začalo několik aktivních předáků připravovat založení vlastní organizace. Jejím cílem se mělo stát především povznesení politické a kulturní úrovně romského etnika a řešení jeho postavení ve společnosti. Na podzim rozaslali představitelé slovenských Romů několika ústředním institucím návrh na vytvoření Svazu československých Cikánů. V dubnu 1969 povolilo Ministerstvo vnitřní činnosti romské organizace na Slovensku, dne 30. srpna 1969 se konal v Brně ustavující sjezd českého Svazu Cikánů-Romů. V jeho rámci bylo založeno také několik hospodářských organizací, začal vycházet první romský časopis, v roce 1971 se členové delegace SCR zúčastnili prvního kongresu Světové romské unie v Londýně. Do roku 1972 vzrostl počet členů svazu na osm a půl tisíce osob.

Existence SCR umožnila jeho reprezentantům poprvé se zúčastnit aktivně formulace nové koncepce řešení romské otázky, která byla završena vydáním vládního usnesení č. 231/72. Podle něj se stěžejním úkolem stala společenská integrace romského etnika - jeho základní vyrovnání s majoritou zejména v oblasti sociální a ekonomické, kulturní a společenské. Hovořilo se v něm také o respektování určitých etnických specifík Romů, která měla být zkoumána prostřednictvím vědeckých metod, především sociologického a etnografického výzkumu. Na počátku sedmdesátých let však nastupovala tvrdá „normalizace“ politického života, jejíž oběti se záhy stal také Svaz Cikánů (Romů). Záminkou k jeho rozpuštění v dubnu 1973 se staly určité nesrovnalosti v hospodaření jeho zařízení, ve skutečnosti byl jeho hlavním důvodem spor o postavení Romů jako plnoprávné národnostní skupiny.¹⁴⁹⁾ Definitivní odpověď na otázku, zda se v následujících letech stání politika vůči Romům podstatně změnila, může dát teprve další výzkum - nicméně mnohé indicie naznačují,

že prostor pro realizaci původních představ romských aktivistů a několika nadšených odborníků se stále zužoval. Typická je například skutečnost, že z ideologických důvodů nebyly v původní podobě publikovány výsledky objektivních terénních průzkumů. Situaci na Ostravsku na přelomu šedesátých a sedmdesátých let nemohli bohužel vzhledem k zrušující se pramenné základně popsat v dostatečném rozsahu, přesto se pokusim alespoň stručně charakterizovat některé základní trendy.

6.1. Činnost Svazu Cikánů-Romů na Ostravsku

Podle celostátního soupisu romského obyvatelstva z prosince 1968 žilo na sledovaném území Ostravska 7930 příslušníků romského etnika. Kromě Ostravy patřila k obcím s jejich největší koncentrací města Karviná (865 osob), Frýdek-Místek (647 osob), více než 350 jich bylo napočítáno také v Opavě, Havířově a Orlové.¹⁵⁰⁾ Navzdory stálému výraznému přírůstku romských obyvatel regionu se úřední zprávy v letech 1968-1969 téměř zcela odmlčely. V bouřlivé politické atmosféře nezbyvalo zřejmě na řešení jejich problémů dost času. Na základě úředních zpráv není možno ani podrobněji rekonstruovat činnost Svazu Cikánů-Romů, která měla na Ostravsku dosti výraznou odezvu.

Podle dochovaných zpráv se začala činnost svazu rozvíjet v rámci kraje už ke konci roku 1969. První z nich je z října toho roku, krajská organizace se zřejmě začala formovat v prosinci pod vedením předsedy jejího přípravného výboru Zikmunda Vagiše, technika podniku Tatra Studénka. Ustavující konference krajské organizace proběhla v prostorách ostravské nové radnice 28. února 1970. V té době už údajně fungovaly základní organizace ve všech okresech kraje, údaje o jejich členské základně se však značně rozcházejí. Podle zprávy předložené na konferenci měl v té době v Severomoravském kraji svaz 1100 členů a 10 okresních organizací, z nichž nejlepší výsledky vykazovala Olomouc, Šumperk a Nový Jičín. Největší problémy byly se založením organizace ve Frýdku-Místku. Zakladatelé měli v řadě míst velké potíže se získáváním spolehlivých, akceschopných funkcionářů, s hrazením nájemného za pronajaté místnosti apod. V Ostravě se v té době účastnil schůzí různých komisí zástupce KV SCR Didi, setkáváme se také se jmény krajských funkcionářů Absolona a Vagiše. Už v průběhu měsíce ledna 1970 se objevil v tisku první zprávy o akcích jednotlivých místních, resp. obvodních výborů SCR na Ostravsku. Např. v Odrách chystala zdejší organizace v půli ledna ples, na Brunátěsku se pokoušeli funkcionáři s pomocí kulturního střediska vytvořit hudební soubor, v Ostravě I proběhlo v posledním týdnu ledna jednání se zástupci obvodního výboru SCR o plánu

the regime effort to find a new way in the Gypsy policy culminated and even through legal instruments. The series of the government mandates left, outwardly, the principle of the assimilation and tried to find ways to certain social and cultural integration of the Gypsy population. But the testimonies from the Ostrava region approves the fact that effectivity in the real conditions was low. The next wave of the immigrants from east Slovakia caused escalation of the problem and the decision authorities mostly tried to put up the old routines. In many cases this situation caused the total resignation as for solving the Gypsy problem. But in this period the number of the archive material is falling and therefore is necessary to approve and confirm such tendencies during the following research.

This attempt of the analysis of the evolution of the Gypsy population in the Ostrava region after the 1945 offers two indisputable conclusions: during looking for the roots of the today's disintegration of the Gypsy population in the Czech lands is necessary to point out the role of the historical research, which has been leaving out. One of its necessary parts is the method of the regional historical probe which can help to formulate some general data on the Gypsy population in the Czech lands. The Gypsy population in the last stage of the communist regime was in the havenless situation caused by inorganic hits of the regime after the WWII. In the last stage of the communist regime era was the majority of the Gypsy population on the side or out of the society. Improvement of the social situation of the Gypsies and partial aculturation of such components of the Gypsy ethnic which adapted themselves to the assimilation press are only external cover. Under this cover we can find the lost of the traditional values, crisis and devaluation of the whole sociocultural system of the Gypsy communities. Still lasts the very low educational and qualification level which disallows the full exercise of the Gypsies in the modern society. Lasting isolation and growth of the mutual ill will are entailed of the regime which deeply hit the whole society.

Conclusions, based on this historical research, can not be considered as final solution of the examined problems. The project of the continuous interdisciplinary project counts with the usage of such methods and processes which enable us to find deeper causes and demonstrations of the one component of the current crisis of the present Czech society.

(English by V. Stančík)

SEZNAM POUŽITÝCH PRAMENŮ A LITERATURY:

a) archivní fondy:

Státní ústřední archiv Praha, fond ÚV KSČ, ideologické odd.

Zemský archiv Opava,

fondy: Policejní ředitelství Moravská Ostrava 1894-1945

Krajský výbor Komunistické strany Československa (KV KSČ) v Ostravě 1950-1959

Severomoravský KV KSČ v Ostravě 1960-1989

Krajský národní výbor v Ostravě (KNV), č. I, (1907) 1945-1945-1954;

č. II, (1944) 1955-1960; nezpracovaný materiál z let 1949-1960

Severomoravský (Sm) KNV v Ostravě, nezpracovaný

materiál z let 1960-1980; Sm KNV v Ostravě, Oddor sociálních věcí a pracovních sil I;

Sm KNV v Ostravě, odbor kultury

Moravskoslezský zemský národní výbor v Brně,

expozitura Moravská Ostrava 1945-1949

Státní okresní archiv Opava,

fondy: Okresní úřad v Opavě (1756) 1850-1938 (1948)

Ústřední národní výbor v Opavě 1945-1949

Jednotný národní výbor v Opavě (1945) 1949-1954

Okresní národní výbor (ONV) v Opavě (1945) 1954-1960

ONV Opava-venkov 1945-1949

ONV Vítkov (1945) 1949-1960

ONV Hlučín (1935) 1945-1960 (1965)

Městský národní výbor (MěstNV) v Opavě, nezpracovaný materiál
MěstNV ve Vítkově, nezpracovaný materiál

Státní okresní archiv Uherské Hradiště,

fond: Okresní úřad Uherské Hradiště 1850-1945

Státní okresní archiv Karvina,

fondy: ONV Český Těšín 1945-1948

ONV Český Těšín 1949-1960

ONV Fryštát 1945-1949 + Dodatky I, II

ONV Karvina 1949-1960 (1963) + Dodatky

Státní okresní archiv Nový Jičín,

fondy: ONV Nový Jičín 1949-1960

ONV Billovec 1949-1960

ONV Frenštát p. Radhoštěm 1949-1960

Archiv města Ostravy,

fondy: Okresní úřad Moravská Ostrava 1900-1941

Ústřední národní výbor v Ostravě 1945-1949

Jednotný národní výbor, Městský národní výbor v Ostravě 1949-1957

Obvodní národní výbor (ObNV) Ostrava-Privoz 1954-1960

ObNV Ostrava-sířed (1947) 1954-1971 (1972)

ObNV Ostrava-Vilkovice (1953) 1954-1971 (1972)

ObNV Ostrava-Maršánské Hory 1954-1971

ObNV Slezská Ostrava 1954-1971

ObNV Ostrava-Záhřeh 1954-1971 (1974)

ObNV Ostrava-Muglínov, Heřmanice, Michálkovic (1890) 1954-1960 (1961)

MNV, ObNV Ostrava-Poruba 1945-1971

ObNV Kunčice, Kunčický 1954-1971

b) Ostatní prameny materiálů:

- noviny, časopisy: NOVÁ SVOBODA

ROMANO DZANIBEN

ROMANO KURKO

VESNICKÉ NOVINY (vydav. ONV Vilkov)

- krásná literatura, film, TV, vzpomínky pamětníků:

Daniel, R.: Housle a kůň. Rukopis, v archivu autorky.

Doga, J. - Uzelac, M.: Cigáni idú do neba. Košice 1993. (Scenář a hudba k filmu)

Lacková, E.: Narodila jsem se pod šišinou hvězdou. Triáda Praha 1997.

Pašo paňori (Videoklip skupiny KALE).

Rozhovor s Janem Horváthem, Poruba, 21.6.1999.

Rozhovor s Alexandrem Kováčzem, Billovec, 14.7.1999.

Rozhovor s romskými asistenty u příl. setkání Hnutí R, Brno 6.5.1999.

Sekera, J.: Děti z hliněné vesnice. Čs. spisovatel Praha 1957.

Slancu, Z.: Cikánský tábor. Praha 1974.

Vzpomínky Bartoloměje Daniela. Životní příběhy ročníku 1924, č. 2. ÚSD AV ČR Praha 1996, s. 19-24.

c) Edice pramenů, statistiky:

Jurová, A.: Romská problematika 1945-1967. Dokumenty, 1.-4. část. ÚSD AV ČR Praha 1996.

Magyar statisztikai közlemenyek Budapest 1895.

Nečus, C.: Andř'oda táboris. Brno 1987.

Nečus, C.: Ausřvicale hi kher báro. Brno 1992 (soupisy obětí holocaustu).

Sbírka zákonů RČS, ročník 1958. Praha 1959.

Seznam obcí s cikánským obyvatelstvem k 31.12.1968. FSÚ Praha 1969.

Soutěsný stav zajištění péče o cikánské obyvatelstvo v ČSSR a v Severo-

moravském kraji. Zpráva Sm KV KSČ v Ostravě. Ostrava 1970.

Soupis pramenů k dějinám Romů. Retroinformace SÚA.

d) Literatura:

Bárony, M.: Tradicia rónmskych remesiel. Bratislava 1993.

Bartoš, J. a kol.: Historický misionáris Moravy a Slezska 1848-1960. 1. díl. Profil Ostrava 1966.

Baumgarten, G.: Rakouská politika menšin 1945-1955. Příklad Romů.

Rukopis MRK Brno (překlad přednášky), 12 s.

Bernasovský, I.: Biologické zvláštnosti Rómov. Bratislava 1976.

Bura, J.: Die unbewältigte Gegenwart. Zigeunerpolitik und allgägliches

Rassismus in der Bundesrepublik. Bremen 1984.

Daniel, B.: Dějiny Romů. UP Olomouc 1993.

Davidová, E.: Cikánské (romské) etnikum v Ostravě I, II. Ekologická

analýza a problém vývojových změn Cikánů-Romů v městském prostředí.

Praha 1970.

Davidová E.: Cesty Romů - Romano drom 1945-1990. PU Olomouc 1995.

Davidová-Zábránová, E.: Cikánské obyvatelstvo v Orlové, Doubravě

a Karvině. Radosná země VIII, 1958, č. 1, s. 1-9

Davidová-Zábránová, E.: K cikánské problematice na Ostravsko-

Karvinsku. Radosná země X, 1960, s. 73-80.

Dubayová, M.: Poznávání kultury rónmskych skupin a problém kulturnej

změny. Slezský sborník 95, 1997, s. 203-207.

Etnika v pohybu I. Mezinárodní kolokvium k národnostní problematice.

SÚ SZM v Opavě 31.5.-1.6.1994. Slezský sborník 93, 1995, č. 1-2.

Etnika v pohybu II. Mezinárodní vědecká konference SÚ SZM v Opavě

22.-23.10.1996. Slezský sborník 95, 1997, č. 1-2.

Fraser, A.: Cikáni. NLN Praha 1998.

Friš, J. a kol.: Cikáni ve starém městě (výsledky sociologického průzkumu). ONV a ÚHA Mstl 1975.

Gracová, B.: Osudy Cikánů z Těšínska v letech druhé světové války. Těšínsko 2/1992, s. 29-30.

Haisman, T.: K problematice migrace a adaptace cigánského-romského obyvatelstva do průmyslového Kladna. In: Cikáni v průmyslovém městě. Zpravodaj KSVIEF Praha 1986.

Haisman, T.: Územní mobilita cigánského-romského obyvatelstva ve vztahu k průmyslovému Kladnu v letech 1945-1980. Český lid 74, 1987, s. 215-220.

Haisman, T. - Matějová, V.: Přehled dosavadních výzkumů k tématu „Cikáni v průmyslovém městě“ (problematika adaptace a asimilace). Zpravodaj KSVIEF sv. 2, č. 1, Praha 1987.

Haisman, T.: K počátkům územních pohybů michalovských Romů do Kladna. Zpravodaj KSVIEF Praha 1988.

Horváthová, E.: Cigáni na Slovensku. Bratislava 1964.

Horváthová, E.: K otázce etnokulturního vývoje a etnické klasifikace Cigánov. Slovenský národopis 22, 1974, s. 3-16.

Horváthová, E.: Charakteristika cigánov z hladiska etnických vývojových kategóri. Národopisné informácie 1980, s. 284-293.

Horváthová, E.: K etnografickej a migračnej dynamike Cigánov. Slovenský národopis 36, 1/1988, s. 10-21.

Hübschmannová, M.: Co napovídá o romské rodině tradiční seznamovací ceremoniál. Romano džaniben 1-2/1996, s. 19-21.

Hübschmannová, M.: Šuj pes dovakoras - Můžeme se domluvit. PU Olomouc 1998.

John, V.: Socializace romské mládeže v Ostravě. Rukopis diplomové práce, katedra občanské výchovy PdF OU v Ostravě 1998.

Jurová, A.: Vývoj rómskej problematiky na Slovensku po roku 1945. Goldpress Publishers Bratislava 1993.

Jurová, A.: K problematice výskumu rómskej menšiny na Slovensku. Slovenský sborník 94, 1996, s. 215-220.

Kára, K. a kol.: Cikáni v ČSSR v procesu společenské integrace. Praha 1976.

Kollárová, Z.: K vývoju rómskej society na Spiši do roku 1945. In: Neznámi Rómovia. Bratislava 1993, s. 103-114.

Kollárová-Svorcová, Z.: K problematice cigánskej otázky na Spiši. (1918-1938). Slovenský národopis 36, 1/1988, s. 119-127.

Liégeois, J. P.: Rómovia, Cigáni, kočovníci. Kada Európy, Academia Istropolitana Bratislava 1997.

Machačová, J.: K výzkumu romského etnika. Slovenský sborník 91, 1993, s. 172-177.

Machačová, J.: Historické aspekty sociální pozice romského etnika v české republice po roce 1945 (přehled poznatků). Slovenský sborník 92, 1994, s. 228-237.

Machačová, J.: Pojetí a hlavní výsledky výzkumu romské populace po roce 1945-Slovenský sborník 93, 1995, s. 140-142.

Mann, A.: Volba manželského partnera u Cigánov-Rómov na Spiši (K problematice existence „cigánskej skupiny“). Slovenský národopis 38, 1-2/1990, s. 278-283

Mann, A.: Vývoj rómskej rodiny v dvoch spíských obciach (na základe výskumu matiek narodení). Slovenský národopis 38, 1990, s. 581-587.

Mann, A.: Formovanie etnickej identity Rómov na Slovensku. In: Minority v politike. Bratislava 1991, s. 237-241.

Mann, A. a kol.: Neznámi Rómovia. Bratislava 1993.

Manušniaková, J.: K problematice cigánskej skupiny. Slovenský národopis 31, 1985, s. 694-700.

Manušniaková, J.: Vzťahy medzi skupinami Cigánov. Slovenský národopis 36, 1989, s. 58-79.

Manušniaková, J. - Popov, V.: Ciganie v Balgaria. Sofia 1993.

Manušniaková, J. - Popov, V.: Medvedjari v Bulharsku. (Tradicia a súčasnosť.) Romano džaniben 3/1996, s. 11-21.

Minority v politike. Sborník z mezinárodného sympózia o menšinách v strednej Európe. Bratislava 1991.

Nečas, C.: Diskriminace a perzekuce slovenských Cikánů v l. 1939-1945. Nové obzory (Přesov) č. 19/1977, s. 125-152.

Nečas, C.: Evidence československých Cikánů z let 1922-1927. Český lid 73, 1986, s. 66-71.

Nečas, C.: Štatistické výsledky o cigánskej populácii z roku 1924 na východnom Slovensku. Historica carpathica 20, 1989, s. 213-224.

Nečas, C.: Nad osudom českých a slovenských Cikánů v letech 1939-1945. MU Brno 1991.

Nečas, C.: Romové v české republice věčera a dnes. PU Olomouc 1993.

Nečas, C.: Historický kalendář. Dějiny českých Romů v datech. PU Olomouc 1997.

Niccolini, B.: Romové - etnikum na rozcestí. Romano džaniben 3/1996, s. 2-4.

Nováček, J.: Cikáni věčera, dnes a zítřa. Sociálněvědná akademie Praha 1968.

Pavelčík, J.: Romové v Oderských vrších. Oderské vrchy XI, 1996, seš. 1-2, s. 36-37.

Pavelčíková, N.: Soupis romského obyvatelstva na Opavsku a Ostravsku v roce 1947. Vlastivědné listy 1/1995, s. 8-10.

- Pavčelíková, N.: Narůstání tzv. romského problému na Opavsku na počátku padesátých let. *Vlastivědné listy* 2/1995, s. 11-12.
- Pavčelíková, N.: Romové na Hlučínsku a Vítkovsku v první polovině padesátých let. *Vlastivědné listy* 1/1996, s. 7-9.
- Pavčelíková, N.: Zamýšlení nad pokusy o řešení tzv. romského problému v padesátých letech. *Bulletin Muzea romské kultury* v Brně č. 5/1996, s. 11-14.
- Pavčelíková, N.: Romská otázka na Ostravsku v poválečném desetiletí (1945-1955). *HISTORIE-HISTORICA, Acta FF OU v Ostravě* 4/1996, s. 93-110.
- Pavčelíková, N.: Problém sedentarizace olašských Romů (metodické poznámky a náměty). *HISTORIE-HISTORICA, Acta FF OU v Ostravě* 5/1997, s. 137-144.
- Pavčelíková, N.: Migrace slovenských Romů na Ostravsko po roce 1945. *Acta Universitatis Maslicae Belli, sekcia spoločenskovedná* 2, Banská Bystrica 1998, s. 257-273.
- Pavčelíková, N.: Příprava a provádění zákona o násilném usazování Romů na Ostravsku. *Sborník OSTRAVA 19, Ostrava 1999, s. 34-48.* In: *Sborník OSTRAVA 19, Ostrava 1999, s. 34-48.*
- Pavčelíková, N.: Některé aspekty současně struktury romského obyvatelstva českých zemí ve světle historického výzkumu po roce 1945. In: *Národnostní menšiny a majoritní společnost v české republice a v zemích střední Evropy v 90. letech XX. století. SÚ SZM v Opavě 1998, s. 257-264.*
- Přečan, V., a kol.: *O postavení Cikánů (Romů) 1978.* In: *Charta 1977-1989. Scheinfeld-Bratislava 1990.*
- Razviatak, Roma u Jugoslavií. *Problemi i tendencii.* In: *Zbornik radova sa naučnog skupa održanog 12. i 13. januara 1989 godina. Beograd 1992.*
- Ričan, P.: *S Romi žit budeme - jde o to, jak.* Praha 1998.
- Slovenský národopis. 36. 1988, č. 1 (celé číslo je věnováno problematice Romů).
- Sommer, K.: Živelné přesuny osob cikánského původu do ostravského regionu v poválečném období a na počátku 50ých let. *Slezský sborník* 95, 1997, s. 186-196.
- Sommer, K.: První pokusy o řešení cikánské (romské) otázky v bytalem ostravském kraji (1950-1954). In: *Sborník OSTRAVA 18, Ostrava 1997, s. 244-255.*
- Sib, V.: Demografický profil československých Romů. *Český lid* 71, 1985.
- Sib, V.: *Soupis a sčítání Cikánů-Romů v Československu v letech 1947-1980 a odhady jejich počtu do r. 2000, resp. 2020.* *Historická demografie* 11/1987, s. 189-206.

- Sib, V.: Územní rozptyl československých Romů v l. 1968-1988. *Demografie* 32, 1990, s. 169-174.
- Sluchty, P.: Vývoj problematiky romského obyvatelstva v ostravských městských částech Vítkovice a Zábřeh v padesátých a šedesátých letech 20. století. *Rukopis diplomové práce, kal. historie FF OU v Ostravě 1998.*
- Sus, J.: *Cikánská otázka v ČSSR.* SNPL, Praha 1961.
- Szabó, G.: *Die Roma in Ungarn.* (Sozialgeschichte). Frankfurt a. Main 1991.
- Tomova, I.: *The Gypsies in the Transition Period.* Sofia 1995.
- Vavřík, V.: *Cikánské obyvatelstvo v Ostravě.* *Sborník OSTRAVA 5, Profil Ostrava 1969, s. 238-294.*
- Weineroová, R.: *Etnosociální a etnokulturní aspekty vývoje romského obyvatelstva.* *Český lid* 81, 1991, s. 310 an.
- Weineroová, R.: *Romanics - in search of lost security?* Praha, Institut of Ethnology 1994.

Přehled a vysvětlení použitých zkratk:

- AMO - Archiv města Ostravy
bj. - bytová jednotka
BMRRK - Bulletin Muzea romské kultury v Brně
Čl. - Český lid (vyd. Ústav etnologie a folkloristiky AV ČR)
ČSM - Československý svaz mládeže
ČSFR - Československá federativní republika (od r. 1968)
ČSR - Československá republika (1945-1960)
ČSSR - Československá socialistická republika (od r. 1960)
ČSS - Československé státní snšky
ČSZ - Český (čsl.) svaz žen
JZD - Jednotné zemědělské družstvo
KII FF OU - katedra historie filozofické fakulty Ostravské univerzity v Ostravě
KOVF Komise pro ochranu veřejného pořádku (při NV)
KSČ - Komunistická strana Československa
KV - Krajský výbor...
LUT - lidová umělecká tvořivost (soubory)
MEZ, Frenštát p. Radh. - Moravskoslezské energetické závody
NIKG - Nová huť Klementa Gottwalda
n.p. - národní podnik
NS - Nová svoboda (vyd. K VKSČ, KNV Ostrava)
NS SSSR - Nejvyšší sověl Svazu sovětských socialistických republik
NV - Národní výbory: JNV - Jednotný NV...
KNV - Krajský NV... Sm KNV - Severomoravský KNV
(od r. 1960)
MNV - Místní NV...
MS ZNV - Moravskoslezský zemský NV v Brně (1945-1949),
tjito, ex. Ostrava - expozitura Ostrava
OHNV - Obvodní NV...
ONV - Okresní NV...
ÚNV - Ústřední NV...
OÚ - Okresní úřad...
OUŇZ - Okresní ústav národního zdraví
PKV KSČ - Předsednictvo KV KSČ...
RČS - Republika Československá (1918-1938)
ROIH - Revoluční odborové hnutí
SCR - Svaz Cikánů-Romů
Slab - Slezský sborník (vyd. Slezský ústav Slezského zem. muzea v Opavě)
SN - Slovenský národopis (vyd. Ústav etnologie Slov. Akadémie věd)
SNB - Sbor národní bezpečnosti (od 1953 VB - Veřejná bezpečnost,
SIB - Státní tajná bezp.)
SOJA - Státní okresní archiv...
SPS - Státní průmyslové stanby
SÚA - Státní ústřední archiv Praha
tbc - tuberkulóza
VL - Vlastivědné listy (vyd. Slezské zemské muzeum v Opavě)
ZA - Zemský archiv v Opavě

SEZNAM PŘÍLOH:

1. Přehled výchozích slovenských osad romských imigrantů do Ostravy.
2. Graf č. 1 (a-c) - Profesní struktura romského obyvatelstva na východním Slovensku podle sčítání v r. 1893
3. Graf č. 2 (a-c) - Profesní struktura zemědělně činných Romů v regionech východního Slovenska v r. 1924
4. Tabulka č. 1 (a-c) - Soupisy romského obyvatelstva na Ostravsku v l. 1946-1948
5. Tabulka č. 2 (a-b) - údaje o pobytu oláských Romů v Opavě v letech 1950-1951
6. Graf č. 3 (a-c) - Romské obyvatelstvo jednotlivých okresů Ostravského kraje k 1.3.1952
7. Tabulka č. 3 (a-c) - Přehled struktury romského obyvatelstva okresů ostravského kraje v roce 1953
8. Tabulka č. 4 (a-c) - Statistický přehled „osob cikánského původu“ v letech 1956-1957 na Ostravsku
9. Tabulka č. 5 (a-b) - Výsledky soupisu kočujících a polokočujících osob na základě zák. č. 74/1958 v Ostravském kraji
10. Tabulka č. 6 - Ubytovací poměry kočujících a polokočujících Romů v Ostravském kraji v roce 1959
11. Tabulka č. 7 - Školní docházka romských dětí v jednotlivých okresech bývalého Ostravského kraje v roce 1962
12. Graf č. 4 - Přehled Romů zařazených v evidenci karet „K“ na území bývalého Ostravského okresu k 26.3.1962
13. Tabulka č. 8 - Vývoj trestné činnosti Romů v Ostravě v letech 1962-1966
14. Tabulka č. 9 - Zařazení Romů dle „stupně přizpůsobení“ na Ostravsku v r. 1966 a 1975